

Erdély etnikai és felekezeti statisztikája V. Brassó, Hunyad és Szeben megye

A Kárpátokon túli megyékhez került települések

Népszámlálási adatok 1850–1992 között

Összeállította Varga E. Árpád

Bevezető

A kötet táblázatai a mai Brassó, Hunyad és Szeben megye településeinek lélekszámadatait tartalmazzák 1850 és 1992 között a lakosság anyanyelvi, nemzetiségi és/vagy felekezeti hovatartozása szerint részletezve. Kiegészítésképpen itt kaptak helyet az egykori Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék és Krassó-Szörény megyéktől a Kárpátokon túli megyékhez (Bacău, Mehedinți, Neamț, Suceava) került települések adatai is. Az összeállítás célja a helyi nemzetiségi önismeret szolgálata, a helytörténeti kutatások, illetve az etnikus folyamatok vizsgálatának segítése az anyanyelvi, nemzetiségi és vallási adatsorok időbeni változásainak települések, települési csoportok szerinti áttekintésével és egyben láttatásával.

Az eltelt csaknem másfél évszázad során tizennégy hivatalos népszámlálás-számbavételt és több, a népesség egészére vagy egyes csoportjaira kiterjedő összeírást hajtottak végre a jelenkori Erdély területén. A kötet fő része ezek közül az alábbi évekre vonatkozóan tartalmaz adatokat:

Anyanyelv	Nemzetiség	Felekezet
–	1850	1850
–	–	1857
–	–	1869
1880	–	1880
1890	–	1890
1900	–	1900
1910	–	1910
–	1920 ^a	–
1930	1930	1930
1941 ^b	1941	1941 ^b
–	1956 ^c	–
1966	1966	–
–	1977	–
1992 ^c	1992	1992

^a Közigazgatási célú összeírás.

^b Csak Észak-Erdély területén.

^c Csak községi összesítésű adatok.

A települési idősorok csoportosítása a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában fennálló – közigazgatási beosztást követi. A közlés alapelemei a ma is létező települések és mindazon helységek, melyek az illető településbe beolvadtak, vagy kiváltak belőle az idők folyamán, így rájuk vonatkozóan a feldolgozott népszámlálási kötetek bármelyikében adat található. A beolvadásokra vagy kiválásokra – és esetenként az érintett települések feltűnőbb lélekszám-változásainak egyéb természetű okaira – lábjegyzetek, keresztthivatkozások utalnak. A mai alsó- vagy középszintű közigazgatási egységek – községek, városok és megyei városok (municipiumok) – idősorai a település alá rendelt helységek (illetőleg egykor önállóan létezett helységrészek) adatait összegzik.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok románokat, magyarokat, németeket és egyéb nemzetiségűeket, a vallási megoszlás rovatai görögkeletieket, görög katolikusokat, római katolikusokat, reformátusokat, evangélikusokat, izraelitákat és egyéb felekezetűeket különböztetnek meg. Az egyéb etnikumokon belül a zsidók (illetve jiddisül beszélők), cigányok, ukránok, szerbek és szlovákok, az egyéb felekezetűeken belül pedig a baptisták, pünkösdisták és adventisták kaptak önálló rovatot. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában a beszélni – túlnyomórészt életkoruknál fogva – nem tudókat nem sorolták be egyik nemzetiséghez sem. Ez esetben az eredeti közlést a beszélni nem tudók arányos szétosztása útján kiigazított számok követik. Az 1900. és 1910. évi népszámlálásoknak a külön nem részletezett, de jelentősebb számban összeírt anyanyelvekre, illetve felekezetekre utaló megjegyzéseit szintén beépítettük az adatsorokba. Ugyancsak szerepelnek az 1893. évi cigány-összeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adatai. Az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi-nemzetiségi adatait – a városokat kivéve – településenként nem tették közzé, de tekintettel a nagy számú friss helységalakulásokra, az egyes helységek lélekszámát ez időpontban is feltüntettük.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok tartalma egyes népszámlálások eltérő kategorizálása, vagy a külön felvett adatok összevont közlése miatt nem egységes. (Néhány etnikumnál viszont – például a magyarok, németek, vagy ukránok esetében – éppen a szétterjedt felvételi kategóriák utólagos egységesítése biztosítja a számadatok állagának folyamatosságát.) Az ezzel kapcsolatos tudnivalókat az alábbiak összegzik:

- a román rovat 1977-ben és 1992-ben a románok, arománok és macedorománok,
- a magyar rovat 1977-ben és 1992-ben a magyarok és székelyek,
- a német rovat 1977-ben és 1992-ben a németek, szászok és svábok,
- a szerb anyanyelvű rovat 1880-ban és 1992-ben a szerbek és horvátok, 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- a szerb nemzetiségű rovat 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- az ukrán rovat 1880–1910 között a rutének, 1930-ban és 1966–1992 között az ukránok és rutének, 1956-ban az ukránok, rutének és huculok,
- a szlovák rovat 1930-ban a szlovákok és csehek együttes számát tartalmazza.

Az 1850. évi népszámlálás esetében a magyarok rovatában a magyarok és székelyek, a németek rovatában a németek és szászok, az 1992. évi népszámlálás esetében pedig az evangélikusok rovatában az ágostai hitvallású evangélikus, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház híveinek száma – az eredeti közlésnek megfelelően – külön-külön szerepel.

Az 1869–1910. évi magyar népszámlálások a jelenlevő népesség adatait részletezik, 1890-nel bezárólag a polgári, utána az összes (polgári és katonai népességre) vonatkozóan. Az 1850. és 1857. évi osztrák, valamint a román népszámlálások részletező adatai az állandó népességre vonatkoznak. A román népszámlálások esetében ez a kategória 1977-tel kezdődően – a huzamosabb ideje távollevők le-, illetve jelenlevők hozzászámításával – gyakorlatilag a ténylegesen jelenlevő népességet fejezi ki.

A kötet Brassó, Hunyad és Szeben (ezen felül kiegészítésképpen Bacău, Mehedinți, Neamț, Suceava) megyék sorrendjében előbb az anyanyelvi-nemzetiségi, majd a vallásfelekezeti adatokat veszi sorra. A település létrejöttével vagy megszűnésével kapcsolatos megjegyzések az anyanyelvi-nemzetiségi adatokat tartalmazó I. részben találhatóak, a felekezeti adatokat felsorakoztató II. részben nem ismétlődnek meg. A táblázatos fő részhez román–magyar és magyar–román helynévmutató járul. A hivatalos román névalakot az illető helység mai közigazgatási hovatartozásának megnevezése – a föléje rendelt település neve, illetőleg a megye betűjele –, valamint esetleges beolvadásának jelölése egészíti ki. A magyar névalak többnyire az utolsó hivatalos magyar megnevezés, az 1913. évi magyar helységnévtárban foglaltaknak megfelelően. Az ezt követően alakult helységek magyar megnevezése az Erdélyi helységnévszótárban¹ található névváltozattal azonos.

*

A népesség számának, anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti összetételének alakulását 1850-től 1992-ig a három mai megye területén az 1–4. táblázat szemlélteti

1. táblázat
A népesség megoszlása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Brassó, Hunyad és Szeben megye területén 1850–1992 között

(Százalékban)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
Brassó							
1850n	100,0	57,8	13,4	23,2	5,6	0,2	5,1
1869a*	100,0	58,8	17,1	21,9	2,2	.	.
1880b	100,0	57,0	18,5	22,2	2,3	.	.
1890a	100,0	56,3	19,3	21,6	2,8	.	.
1900a	100,0	56,3	21,2	20,9	1,6	.	.
1910a*	100,0	54,9	22,8	20,0	2,3	.	.
1920n*	100,0	58,0	20,5	20,3	1,2	0,9	.
1930a	100,0	57,1	22,5	19,2	1,2	0,3	0,3
1930n	100,0	55,7	21,5	19,1	3,7	1,1	1,8
1941n	100,0	62,8	14,9	17,9	4,4	.	.
1956a*	100,0	73,0	15,8	10,7	0,5	*	0,3
1956n	100,0	71,6	15,3	10,5	2,6	0,5	1,7
1966a	100,0	75,3	15,0	9,3	0,4	*	0,1
1966n	100,0	74,8	14,8	9,2	1,2	0,2	0,8

¹ Szabó M. Attila – Szabó M. Erzsébet: Dicționar de localități din Transilvania. – Erdélyi helységnévszótár. – Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen. Bukarest, 1992, Kriterion. 250 p. (Kriterion kézikönyvek). A helységnév-rendezés előtti névváltozatokhoz lásd Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. 2. bőv. és jav. kiad. Baja, 1998, Talma K. 930, IV p., 64 t., A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Szerk. Jeney Andrásné, Tóth Árpád. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal. XIV, 554 p., illetve Mező András: A magyar hivatalos helységnévadás. Budapest, 1982, Akad. K. 407 p. (Nyelvészeti tanulmányok 22.) és uő: Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz. Nyíregyháza, 1999, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke. 574 p. A névanyag XX. századi változásai Wildner Dénes munkája alapján követhetők nyomon: Ortslexikon der ehemilagen Gebiete des historischen Ungarns. – A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára. 1–2. köt. Sajtó alá rendezte és a névmutatót összeállította Ralf Thomas Göllner. München, 1996, Verlag Ungarisches Institut. 646, 539 p. (Studia Hungarica 44–45.)

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
1977n	100,0	78,5	12,5	6,6	2,4	0,1	2,1
1992a	100,0	88,2	9,8	1,5	0,5	*	0,4
1992n	100,0	86,0	9,9	1,6	2,5	*	2,4

Hunyad

1850n	100,0	90,4	3,9	2,4	3,3	0,1	3,1
1869a*	100,0	91,0	5,2	2,7	1,1	.	.
1880b	100,0	90,0	5,3	3,0	1,7	.	.
1890a	100,0	88,8	6,6	3,0	1,6	.	.
1900a	100,0	84,2	10,9	3,1	1,8	.	.
1910a	100,0	79,4	15,9	2,4	2,3	.	.
1920n	100,0	81,3	12,9	2,7	3,1	1,5	.
1930a	100,0	83,3	12,5	2,2	2,0	0,7	0,3
1930n	100,0	81,7	11,6	2,5	4,2	1,5	1,5
1941n	100,0	87,5	6,6	2,8	3,1	.	.
1956a*	100,0	88,3	8,9	1,8	1,0	0,1	0,2
1956n	100,0	87,0	8,6	2,0	2,4	0,4	0,8
1966a	100,0	89,6	8,5	1,3	0,6	*	0,1
1966n	100,0	89,2	8,4	1,4	1,0	0,1	0,2
1977n	100,0	90,4	7,5	1,0	1,1	*	0,7
1992a	100,0	93,4	5,7	0,5	0,4	*	0,3
1992n	100,0	91,8	6,2	0,7	1,3	*	1,0

Szeben

1850n	100,0	58,1	2,9	31,3	7,7	0,2	6,7
1869a*	100,0	59,9	4,1	32,7	3,3	.	.
1880b	100,0	58,0	4,2	34,3	3,5	.	.
1890a	100,0	58,1	5,2	33,3	3,4	.	.
1900a	100,0	58,8	6,9	32,7	1,6	.	.
1910a	100,0	57,5	7,5	32,1	2,9	.	.
1920n	100,0	58,5	5,4	33,6	2,5	0,8	.
1930a	100,0	59,0	6,3	32,9	1,8	0,4	0,8
1930n	100,0	56,8	6,0	32,8	4,4	0,8	3,0
1941n	100,0	60,2	4,2	32,0	3,6	.	.
1956a*	100,0	70,4	4,8	23,8	1,0	0,1	0,7
1956n	100,0	67,6	4,9	24,1	3,4	0,4	2,7
1966a	100,0	71,2	4,8	23,5	0,5	*	0,3
1966n	100,0	70,6	4,9	23,4	1,1	0,1	0,7
1977n	100,0	72,6	4,5	20,0	2,8	*	2,7
1992a	100,0	91,5	4,0	3,6	0,9	*	0,8
1992n	100,0	87,7	4,3	3,8	4,2	*	4,1

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

2. táblázat A népesség megoszlása felekezet szerint Brassó, Hunyad és Szeben megye területén 1850–1992 között (Százalékban)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Brassó									
1850	100,0	51,7	11,5	2,7	2,2	30,9	0,8	0,2	–
1857	100,0	52,2	11,9	3,2	3,2	28,5	0,8	0,2	*
1869	100,0	49,5	11,6	5,4	3,8	28,1	1,1	0,5	*
1880	100,0	48,1	11,3	5,6	4,7	28,1	1,4	0,7	*
1890	100,0	47,7	11,1	6,1	5,1	27,4	1,6	0,9	*
1900	100,0	47,2	11,0	6,3	5,9	26,7	1,8	1,0	*

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
1910	100,0	47,4	10,4	6,7	6,4	26,0	2,0	1,1	*
1930	100,0	48,0	9,4	7,2	6,9	24,5	2,2	1,3	0,4
1992	100,0	84,0	1,1	4,6	2,9	1,8+1,8	1,2	*	2,6
Hunyad									
1850	100,0	71,5	22,5	2,7	2,5	0,7	*	0,1	–
1857	100,0	76,0	17,5	3,1	2,5	0,6	*	0,2	*
1869	100,0	75,0	16,8	4,3	2,5	0,8	*	0,6	*
1880	100,0	72,6	18,1	4,9	2,8	0,7	*	0,8	*
1890	100,0	72,2	17,4	5,7	2,9	0,8	0,1	0,9	*
1900	100,0	68,3	16,8	8,3	3,9	1,1	0,2	1,4	*
1910	100,0	64,7	16,4	0,4	5,1	1,2	0,5	1,7	*
1930	100,0	65,3	17,0	9,2	4,7	1,0	0,5	1,5	0,8
1992	100,0	86,2	1,1	4,9	2,8	0,1+0,0	0,2	*	4,6
Szeben									
1850	100,0	48,0	16,8	2,9	1,5	30,6	*	0,2	–
1857	100,0	48,7	16,2	3,3	1,6	29,6	*	0,2	0,4
1869	100,0	46,4	16,3	4,1	1,9	30,4	0,1	0,4	0,3
1880	100,0	47,8	15,6	3,4	2,0	30,3	0,1	0,6	0,2
1890	100,0	44,6	16,4	4,0	2,4	31,7	0,2	0,6	0,1
1900	100,0	43,9	16,1	4,7	3,1	31,1	0,3	0,8	*
1910	100,0	43,5	16,5	4,8	3,3	30,7	0,3	0,9	*
1930	100,0	44,6	15,1	4,3	2,9	31,6	0,3	0,8	0,4
1992	100,0	87,4	2,1	1,9	2,4	2,9+0,3	0,2	*	2,7

* = Becslés, illetve számított értékek

Megjegyzés: 1992-ben az evangélikus rovaton belül az első érték az ágostai hitvallású evangélikus, a második a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus felekezetűek számarányát jelzi.

3. táblázat
A lélekszám alakulása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Brassó, Hunyad és Szeben megye területén 1850–1992 között

Index (1850 = 100)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány
Brassó							
1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	107,1	108,8	136,6	101,0	43,0	.	.
1880b	105,1	103,6	145,8	100,4	43,8	.	.
1890a	109,1	106,3	157,8	101,4	54,7	.	.
1900a	117,0	113,9	185,9	105,3	32,9	.	.
1910a*	122,4	116,3	208,6	105,2	50,7	.	.
1920n*	121,7	122,0	187,0	106,4	26,2	656,2	.
1930a	135,4	133,7	228,1	111,8	28,6	203,5	8,4
1930n	135,4	130,6	217,8	111,0	88,9	870,4	47,9
1941n	153,2	166,4	170,3	118,2	122,1	.	.
1956a*	190,8	240,7	225,9	87,7	18,4	53,6	9,8
1956n	190,8	236,2	217,8	86,8	88,3	578,5	63,0
1966a	225,8	294,1	254,0	90,3	15,3	13,0	6,5
1966n	225,8	292,1	249,3	89,7	50,3	249,9	34,0
1977n	297,4	403,7	278,5	84,8	125,5	145,5	120,1
1992a	328,2	500,7	240,8	20,9	29,1	4,9	26,5
1992n	328,2	488,0	242,6	22,1	151,3	47,0	155,8
Hunyad							
1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	120,1	120,8	160,9	139,1	38,8	.	.
1880b	115,8	115,2	157,6	143,9	61,5	.	.

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jidd	Cigány
1890a	124,7	122,5	212,2	158,0	59,4	.	.
1900a	141,7	132,0	397,3	183,5	76,2	.	.
1910a	159,1	139,6	652,8	161,3	110,6	.	.
1920n	149,8	134,7	496,8	170,9	139,6	1863,6	.
1930a	157,4	144,9	504,8	148,6	97,7	905,6	16,4
1930n	157,4	142,1	469,4	165,7	201,9	1863,6	76,1
1941n	159,0	153,7	269,9	189,9	152,0	.	.
1956a*	187,8	183,4	431,3	139,1	59,4	164,0	10,9
1956n	187,8	180,7	413,4	160,7	136,5	667,2	48,8
1966a	233,4	231,3	510,0	124,3	44,4	38,8	5,3
1966n	233,4	230,1	507,2	138,5	71,0	204,0	11,7
1977n	253,0	252,8	485,6	112,2	85,7	118,8	53,8
1992a	269,5	278,3	398,3	52,7	33,4	5,6	22,7
1992n	269,5	273,7	428,7	75,4	107,9	49,6	89,6

Szeben

1850n	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1869a*	108,7	112,1	150,3	113,3	47,2	.	.
1880b	104,9	104,9	149,3	114,9	47,4	.	.
1890a	108,6	108,6	191,0	115,6	48,6	.	.
1900a	119,2	120,7	281,2	124,5	24,7	.	.
1910a	125,9	124,7	322,1	128,9	47,6	.	.
1920n	125,8	126,9	229,1	135,0	40,9	651,7	.
1930a	142,8	145,3	304,3	150,0	32,6	339,8	17,5
1930n	142,8	139,5	293,3	149,6	82,4	680,5	64,0
1941n	156,8	162,6	222,4	160,2	74,3	.	.
1956a*	173,3	210,3	282,9	131,6	21,8	71,2	18,4
1956n	173,3	201,9	286,7	133,3	77,2	393,9	70,0
1966a	192,9	236,6	314,8	144,6	13,2	20,3	9,1
1966n	192,9	234,9	318,7	143,9	27,0	118,3	21,0
1977n	224,0	280,1	346,2	143,2	82,6	60,5	88,4
1992a	210,6	332,1	285,7	24,3	23,5	2,3	24,8
1992n	210,6	318,2	305,5	25,4	116,5	24,7	129,4

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

4. táblázat

A lélekszám alakulása felekezet szerint Brassó, Hunyad és Szeben megye területén 1850–1992 között

Index (1850 = 100)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
Brassó								
1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	105,2	106,2	109,3	125,2	149,7	96,9	108,4	128,4
1869	107,1	102,4	108,2	212,1	185,0	97,5	146,1	298,3
1880	105,2	97,8	104,0	218,0	223,7	95,5	181,5	433,3
1890	109,1	100,8	106,0	248,0	250,5	96,8	210,6	542,9
1900	117,0	106,7	112,4	272,8	313,3	101,0	259,9	679,1
1910	122,4	112,0	111,5	302,4	354,7	102,9	303,5	750,7
1930	135,4	126,2	110,4	359,4	421,5	107,3	355,0	971,9
1992	328,2	442,0		561,6	434,4	37,8	487,9	46,4
Hunyad								
1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	107,5	114,3	83,7	124,0	107,2	92,5	407,7	206,8
1869	120,1	126,0	89,6	189,0	121,7	128,5	323,1	620,5
1880	115,8	117,6	93,2	207,9	128,9	122,6	792,3	790,8
1890	124,7	126,0	96,5	260,5	143,7	150,0	1515,4	961,0

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
1900	141,7	135,5	105,6	434,5	222,8	225,6	4776,9	1600,4
1910	159,1	144,2	115,6	608,4	326,0	281,8	11584,6	2246,6
1930	157,4	143,8	119,0	536,8	297,0	229,8	11953,8	1938,5
1992	269,5	250,2		489,9	307,8	65,1	9623,1	57,4

Szeben

1850	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1857	102,3	103,7	98,8	113,0	114,2	98,7	170,3	109,0
1869	108,7	105,0	105,8	151,4	141,6	108,0	870,3	264,0
1880	104,9	104,5	97,4	120,5	148,3	103,8	724,3	366,3
1890	108,6	100,8	106,4	147,1	177,3	112,6	1124,3	390,1
1900	119,2	109,0	114,6	191,8	249,8	121,1	1932,4	567,4
1910	125,9	114,1	123,6	206,8	281,2	126,2	2154,0	710,8
1930	142,8	132,5	128,6	210,2	284,8	147,4	2102,7	726,2
1992	210,6	291,2		133,0	343,4	22,3	2967,6	25,3

A táblázatokban nyomon követhető változások értékeléséhez-értelmezéséhez szükséges tudnivalókat az egyes népesség-számbavételekhez kapcsolódóan vesszük sorra. Ennek során röviden jellemezzük az adott felvételt és az arról rendelkezésre álló forrásanyagot, kitérünk a népszámlálások között lezajlott területi-közigazgatási változásokra, valamint a népesség fejlődését, etnikai összetételét befolyásoló főbb népmozgalmi eseményekre.² Az utóbbiakkal összefüggő adatokat a bevezetőt követő táblamelléletek részletezik.

1850

Az 1850. évi katonai célú népszámlálást a szabadságharc bukása után az osztrák kormányzat hajtotta végre. A számbavétel főbb eredményeit több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatait azonban sohasem közölték és java részük az idők során valószínűleg elkallódott. Az összeírás erdélyi és partiumi községsorai azonban a Magyar Országos Levéltárban fennmaradtak. Az anyagot 1974-ben a budapesti Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának akkori igazgatója, Dávid Zoltán vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított kötetet ma már nehezen érthető politikai okokból megjelenése pillanatától elzárták a nyilvánosság elől. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos elírását, hibáját is korrigáló – újabb kiadása juthatott az érdeklődők kezeihez. E kiadás alapján dolgoztunk magunk is.³

A kiadványból itt közzétett adatok a jogi (állandó) népességre vonatkoznak, azaz magukban foglalják az összeírás időpontjában távollévő honosokat, nem tartalmazzák viszont a helységben talált idegeneket. A felvételtől viszonylag sokan kimaradtak: a népszámlálásból hiányzó népességet kezdetben 5–6 százalékra tették, később némileg kisebbre becsülték az alulszámlálási arányt.⁴ A forráskiadvány a népszámlálás időpontjában fennálló területi beosztást követi, amely jelentős mértékben eltért mind a korábbi és későbbi megyebeosztástól, mind pedig az 1854. évi Bach-féle területrendezéstől. A történeti Erdély területe a népszámlálás idején öt katonai kerületre – illetőleg a Nagyszombeni Katonai Kerület alá rendelt két román határőrezredre – és 140 alkörzetre volt felosztva. A korabeli nagyobb közigazgatási egységek népességéből a mai három megye az alábbiak szerint részesedett:

² Az 1880–1948 közötti népesség-számbavételek etnikai vonatkozásairól írottak bővebb kifejtését ld. Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolatos részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet. 208 p. (Regio könyvek) Az elmúlt három és fél évtizedre vonatkozó frissebb népszámlálás-történeti és nemzetiségstatisztikai adalékok forrása: Erdély etnikai arculatának változása. Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzése az 1977. évi romániai népszámlálásról. Kápolnai Iván előszavával. Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. 107, [46] p. (Kisebbségi adattár) Nyárády R. Károly itt szereplő tanulmánya egyúttal az erdélyi magyarság hatalomváltozás után népességfejlődését is áttekinti. A bevezetőben még két korábbi népességtörténeti összefoglalónkból merítettünk. Varga E. Árpád: A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869–1920 között. = Erdélyi Múzeum. LIX (1997) 1–2. füz. 40–87. p., és Varga E. Árpád: Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája 1880–1992. = Magyarország és Európa. II (1994). 4. sz. 20–52. p. Ua. románul: Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date privind Transilvania în perioada 1880–1992. In: Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii Carpato-balcanice și a Transilvaniei. Odorheiu Secuiesc, 1996, Asociația Culturală Haáz Rezső. 83–133. p. (Caiete Muzeale nr. 14.) A területi-közigazgatási változások tanulmányozásához ld. Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévllexikon. 2. kiad. Bp. 1997, Egeler Kft. 1452 p. + 60 mell. – e feldolgozás az egyes települések 1858., 1876., 1910. és 1943. évi közigazgatási, illetve 1872., 1891. és 1941. évi törvénykezési hovatartozását, különböző elnevezéseit, s az odatarozott lakott helyek felsorolását is tartalmazza –, továbbá Molnár Jenő: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968). = Korunk. 3. f. III (1992). 9. sz. 88–97. p. és Vokori László: Erdély közigazgatási és etnikai földrajza. Vörösbény, 1996, Balaton Akadémia. 157 p. (Balaton Akadémia könyvek 18.), ezen belül Hajdú-Moharos József: Regionális áttekintés. 25 régi megyétől 16 mai megyéig. 59–82. p.

³ Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Bev. és összeáll. Dávid Zoltán. 2. jav. kiad. Budapest, 1994, Központi Statisztikai Hivatal. 199 p. Ennek nyomán román feldolgozás is készült a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1850. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff. 414 p. (Studia censuaria Transsilvanica.)

⁴ Dányi Dezső: Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Bp. 1993, Központi Statisztikai Hivatal. 16. p.

5. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1850. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%			
					Brassó	Hunyad	Szeben
Katonai kerületek	(.)	614311	(.)	100,0	196019	203298	214994
Gyulafehérvári	427801	189146	44,2	30,8	–	183552	5594
Nagyszebeni	531950	393217	73,9	64,0	176258	15093	201866
Udvarhelyi	371584	640	0,2	0,1	640	–	–
I. Román Ezred	32641	31308	95,9	5,1	19121	4653	7534

A forráskiadvány nemzetiségi rovata magyarokat, székelyeket, románokat, szászokat, németeket, cigányokat, örményeket, zsidókat és – a kisebb nemzetiségek adatait összevonva – egyéb nemzetiségeiket különböztetett meg. (Utóbbiakat a felvétel aggályos alapossággal részletezte: az eredeti íveken sváb, osztrák, lotharingiai, cseh, illír, galíciai, olasz és görög megjelölés is szerepelt.) Az örmények számát (mely a három megyében 0,9 ezer volt) külön nem részleteztük, a számottevőbb örmény közösségekre azonban esetenként megjegyzés utal. (A felekezeti felvételben az örmény katolikusokról nem volt adat, ők a római katolikusok között szerepelnek.) Az eredeti közléshez híven mi is különbséget teszünk magyarok és székelyek (utóbbiak száma e területen elenyésző), illetve németek és szászok között, azonban az említett nemzetiségeket egy-egy közös rovatba összevonva, a magyarok és a németek oszlopában tüntettük fel. E két rovaton belül a székelyként, illetőleg szászként összeírtak számát *-gal jelöltük.

A múlt század derekán végrehajtott népszámlálás a magyarok, románok és németek mellett számottevő cigányt is talált a három mai megye területén. Számuk elérte a 30,7 ezret. A cigányok a három mai megye összes népességének 5 százalékát tették ki; részesedésük felülmúlta a történeti Erdély népességén belül képviselt 3,8 százalékos arányukat (részarányuk a mai Szeben megye területén a legnagyobb, 6,7 százalék). A nemzetiségi és felekezeti adatok településenkénti összevetése szerint a cigány nemzetiségűek 98,2 százaléka ortodox, illetve görög katolikus, vagyis román vallású volt.

A népszámlálási utasítás a nemzetiségi felvételt illetően meglehetősen szűkszavú: e szerint minden nagykorú állampolgár maga nyilatkozott nemzetiségi hovatartozásáról, a kiskorúak esetében szüleik rendelkeztek erről. A nemzetiség fogalmát nem tisztázták, így annak meghatározásába különféle szempontok keveredtek a rovat kitöltése során. A nemzetiségi felvétel eredményeit a magyar statisztikusok általában is fenntartásokkal fogadták, mivel véleményük szerint az abszolút kormány elfogult végrehajtó szervezete a magyarok számának megállapításakor a ténylegesnél alacsonyabb értékek meghatározására törekedett. Az adatok torzulása a korabeli irodalomban megjelent utalások alapján okkal feltételezhető, az alulszámolás azonban valószínűleg nem volt túl jelentős; a magyar nemzetiségűek számából hiányzó hányadot a későbbi becslések országosan is legfeljebb két százaléknyira teszik.⁵

1857

Az újabb, 1857. november-decemberi népszámlálást ugyancsak az osztrák hatóságok fogatosították. A települések adatait – a városok adatsorait kivéve – nem tették közzé. Feltehetően az 1857. évet követő közigazgatási – jogi – és területi reformok előkészítését szolgálta az az 1860-ban készült kéziratos kötet, mely Erdély és a részek településeinek 1857. évi népszámlálási adatait tartalmazza 66 rovatban részletezve. A kéziratot Dányi Dezső feldolgozásában 1992-ben a Központi Statisztikai Hivatal tette közzé.⁶ Az itt közölt – vallásfelekezeti – adatok ebből a forráskiadványból valók. Erdély újabb közigazgatási-területi átszervezésének előkészítése kapcsán egyébként egy másik – háromnyelvű, nyomtatott összefoglalás is fennmaradt, amely a tervezett közigazgatási beosztás szerint az 1857. évi népesség számát, valamint vallási megoszlását tartalmazza.⁷ A két forrás eltérő területet dolgoz fel, és számaik között is több kisebb eltérés található.

Az adatok ez alkalommal is a honos népességre vonatkoznak. A forráskötet az eredeti kézirat 1860. évi közigazgatási rendjét követi. Ez idő tájt Erdély politikai beosztása az 1854. évi Bach-féle területi reform nyomán jelentősen különbözött az 1850. évitől. A tartományt ekkor tíz kerületre, azon belül 79 járásra bontották. (Az új területi beosztás az 1857. évi népszámlálás végrehajtásáig, majd azt követően is, néhány község járási hovatartozásának megváltozása és pár település összevonása következtében apróbb mértékben tovább módosult.) A tíz kerület népességéből a mai három megye a következőképp részesedett:

⁵ Vargha Gyula: A magyar nyelv térhódítása az utóbbi tíz év alatt. = Közgazdasági Szemle. XVII (1893). 1. köt. 258. p., A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 119.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.) A történeti Erdély területén hasonló eredményre jutott Dávid Zoltán. Számottevő torzulást ő is inkább csak a székely falvakban feltételezett, ahol az 1850. évi nemzetiségi felvétel végrehajtói a görög katolikus vagy görögkeleti lakosokat vallásuk alapján többnyire automatikusan románokként írták össze. Dávid Zoltán: Adatok az 1850. évi erdélyi népszámlálás értékeléséhez. = Statisztikai Szemle. LXXII (1994). 6. sz. 484. p.

⁶ Dányi Dezső: Erdély 1857. évi népszámlálása. Budapest, 1992, Központi Statisztikai Hivatal. 492 p. Nemrégiben román nyelven is kiadták, a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revizută și adăugită. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. 581 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

⁷ Országismeiri tabellák Erdély nagyfejedelemség népessége viszonyairól, mint melléklet politikai felosztásban szükséges változtatások iránti törvényjavaslathoz. – Statistische Tabellen über die Bevölkerungs-Verhältnisse des Grossfürstenthums Siebenbürgen als Beilage zum Gesetz-Entwurf über die nothwendigen Abänderungen in dessen politischer Eintheilung. – Tabelle statistice despre starea populațiunei alu Marelui Principatu Transilvania, achise langa proieptulu de lege despre schimbarile necesarie in împartirea lui politica. 1862. 19–104. p. Újabb, román nyelvű kiadása a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff. 280 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

6. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1857. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Kerületek	(.)	644750	(.)	100,0	206315	218541	219894
Brassói	288176	181909	63,1	28,2	181909	–	–
Gyulafehérvári	186408	13538	7,3	2,1	–	13538	–
Szászvárosi	230550	205003	88,9	31,8	–	205003	–
Szebeni	309095	227180	73,5	35,2	21290	–	205890
Nagyszében főváros	14004	14004	100,0	2,2	–	–	14004
Székelyudvarhelyi	191554	3116	1,6	0,5	3116	–	–

Az 1857. évi népszámlálás a nemzetiséget nem kérdezte. A vallási hovatartozás kimutatása során ezúttal külön tüntették fel az örmény felekezetek híveit; ők táblázatainkban az egyéb rovatban kaptak helyet. E változást a római katolikusok lélekszám-alakulásának vizsgálata során a mai Szeben megyében érdemes figyelembe venni. Az 1857. évi népszámlálás – és a reá következők – felekezeti adatainak tükrében a korábbi felvételek valószínű tévedései is kiviláglanak. Így az illető adat kérdéses voltára utal, ha a későbbiekben ortodox vallásúként megjelenő népesség 1850-ben görög katolikusként szerepelt (vagy fordítva), vagy ha egy település magyar református lakosait 1850-ben evangélikus felekezetűnek jelölték stb. Erre az érintett felekezetek tényleges gyarapodása – vagy fogyása – mértékének megítélésakor ugyancsak ügyelni kell.

Noha az 1857. évi népszámlálás kérdőpontjai között nem szerepelt a nemzetiségi hovatartozás, a Tafeln kötetekben közzétett hivatalos osztrák népszámlálási közleményben a nemzetiségi megoszlásra vonatkozóan is jelentek meg adatok.⁸ Ezek azonban csupán becslések, a jeles osztrák statisztikus, Carl Czoernig nyomán. Czoernig számításainak tudományos alaposságához nem fér kétség. Ha adatai teljességgel nem is felelnek meg a valóságnak, az inkább a felhasznált forrás hibáinak tulajdonítható. (Az 1850. évi népszámlálásból kiindulva, annak nemzetiségi eredményei és az 1851–1857. évi népmozgalmi statisztikák alapján határozta meg a különféle nemzetiségek számát.)

Becslése érvényességét alternatív hipotézis próbájának vetettük alá. Ellenőrző számításainkat az 1850. és az 1857. évi osztrák népszámlálás adatainak felhasználásával végeztük azon megfelelés alapján, amely Erdélyben nemzetiség és vallásfelekezet között az idő tájt nagy vonalakban fennállt. Ezek az összefüggések a következőkben összegezhetők. A románok valamennyien ortodoxok vagy görög katolikus felekezetűek voltak, a magyarok többnyire a római katolikusok, reformátusok és unitáriusok közül kerültek ki, a németek (szászok) csaknem mind lutheránusok, míg a zsidó etnikumnak szinte tökéletes jelzője az izraelita vallás. A román felekezetűek sorait ugyanakkor jelentős számban gyarapították cigányok, több más etnikum a magyarokkal azonos vallású volt (ideértve a németek és a cigányok egy részét), magyarokat viszont más felekezetek (elsősorban a lutheránusok) között is találni. E megállapításokat a 7. és 8. táblázat szemlélteti, s egyúttal bemutatja a felekezeti erőviszonyok változását is a két népszámlálás között.

7. táblázat
A népesség nemzetiségi megoszlása 1850-ben a Brassói, Szászvárosi és Szebeni kerületben
(Az 1857. évi közigazgatási határok között, százalékban)

Nemzetiség	Kerület		
	Brassói	Szászvárosi	Szebeni
Összesen	100,0	100,0	100,0
Román	42,6	90,9	57,0
Magyar és székely	38,6	3,7	2,8
Német és szász	14,4	2,3	32,6
Cigány	4,0	2,9	6,8
Zsidó	0,1	0,1	0,2
Örmény	0,1	0,1	0,3
Egyéb	0,2	0,0	0,3

8. táblázat
A népesség felekezeti megoszlása 1850-ben és 1857-ben a Brassói, Szászvárosi és Szebeni kerületben
(Az 1857. évi közigazgatási határok között, százalékban)

Felekezet	Kerület					
	Brassói		Szászvárosi		Szebeni	
	1850	1857	1850	1857	1850	1857
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ortodox	36,9	38,4	71,2	75,5	47,6	48,3
Görög katolikus	9,5	8,4	23,0	18,3	16,2	16,0
Római katolikus ^a	14,8	15,5	2,8	3,1	2,4	2,7

⁸ Magyarországot és Erdélyt illetően: Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie. K. K. Direction der administrativen Statistik. Neue Folge. 3. Bd. 1855–1857. I. Teil. Wien, 1861. 52–57. p.

Felekezet	Brassói		Kerület Szászvárosi		Szebeni	
	1850	1857	1850	1857	1850	1857
Református	17,5	18,1	2,3	2,3	1,8	1,7
Lutheránus	20,0	18,2	0,6	0,6	31,8	30,7
Unitárius	1,2	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Izraelita	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Egyéb ^b	.	0,0	.	0,0	.	0,3

^a 1850-ben az örmény felekezet híveivel együtt.

^b 1857-ben: örmény felekezetek.

1850 és 1857 között a felekezeti arányok csak kis mértékben módosultak. A görögkeletiek aránya nőtt, a görög katolikusoké azonban csökkent (az eltolódások a két népszámlálás vallási felvételeiben mutatkozó tévedések folytán inkább nemzetiségen belüli felekezeti átcsoportosításokat takarnak), a román felekezetek számereje tehát összességében változatlan maradt. Nem sokat változott a reformátusok és az unitáriusok részaránya sem, és csak egy árnyalattal erősödött az izraelita felekezetüké. Számottevően csökkent viszont a lutheránusok aránya a Brassói és a Szebeni kerületben (ahol összpontosultak). A római katolikusoké ellenben (akiknek soraiból 1850-ben le kell számítanunk a megfelelő örmény felekezet híveit) jelentősen emelkedett. Látható az is, hogy a román, valamint – a Szászvárosi és a Szebeni kerületben – a magyar (és székely) nemzetiségűek számaránya lényegesen alacsonyabb, a németeké (és szászoké) viszont – ugyancsak az említett két kerületben – magasabb, mint az adott nemzetiséget jellemző felekezeteké, illetőleg nemzeti alapon elkülöníthető felekezeti gyűjtőcsoportoké. Az 1850. évi népszámlálás adatainak részletezése lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes nemzetiségek megoszlását – a nemzetiségi és felekezeti adatok községenkénti egybevetése útján – a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint is kimutassuk és így közelebbi magyarázatot kapjunk a nemzetiségi és felekezeti hovatartozás számai között tapasztalható eltérésekre. Számításaink végeredményét a 9. táblázat tartalmazza.

9. táblázat
A nemzetiségek becsült felekezeti megoszlása a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint
a Brassói, Szászvárosi és Szebeni kerületben az 1850. évi népszámlálás adatai alapján

(Az 1857. évi közigazgatási határok között)

Nemzetiség	Összesen	Ortodox,	Római	Lutheránus	Izraelita
		görög katolikus	katolikus, református, unitárius		
Brassói kerület					
Összesen	269267	124842	90303	53731	391
– Román	114749	114683	66	–	–
– Magyar és székely	103825	493	86739	16593	–
– Német és szász	38712	6	1570	37136	–
– Cigány	10780	9282	1496	2	–
– Zsidó	392	–	1	–	391
– Örmény	188	5	183	–	–
– Egyéb	621	373	248	–	–
Szászvárosi kerület					
Összesen	213659	201373	10624	1458	204
– Román	194144	194101	43	–	–
– Magyar és székely	7822	1164	6558	100	–
– Német és szász	4953	11	3584	1358	–
– Cigány	6301	6095	206	–	–
– Zsidó	205	–	1	–	204
– Örmény	138	–	138	–	–
– Egyéb	96	2	94	–	–
Szebeni kerület					
Összesen	316159	201633	13428	100422	676
– Román	180225	180221	4	–	–
– Magyar és székely	8925	117	7947	861	–
– Német és szász	103037	3	3885	99149	–
– Cigány	21509	21244	242	23	–
– Zsidó	676	–	–	–	676
– Örmény	779	–	779	–	–
– Egyéb	1008	48	571	389	–

A táblázat megerősíti – s egyúttal számszerűen pontosítja – a felekezet és nemzetiség közötti összefüggésekről előzetesen vázolt képet. Az 1850. évi felvételben a két entitás között lényegi megfelelés csak a zsidók (és feltehetőleg az örmények) esetében volt. A román nemzetiségűek csaknem valamennyien ortodoxok vagy görög katolikusok, a keleti szertartású egyházak híveinek azonban jelentős hányada nem román (túlnyomóan cigány) nemzetiségű. A magyar (és székely) nemzetiségűek többnyire római katolikus, református vagy unitárius vallásúak; emellett azonban a Brassói kerületben (közelebbről a Barcaság vidékén) igen sok a lutheránus, sőt jó néhány ortodox vagy görög katolikus is akad közöttük. A cigányok legnagyobb részt román vallásúak. A szászok nemzeti egyházának más nemzetiséghez tartozó hívei okozta hiányt – különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a lutheránusok számát téves felekezeti adatfelvételek is növelték – jelentős mértékben enyhíti a római katolikus németek többlete.

Az 1857. évi nemzetiségi arányokat szintén a felekezeti viszonyokon keresztül, mégpedig az 1850. évi nemzetiség- és felekezetközi átfedéseknek az 1857. évi adatokra vetítésével próbáltuk megragadni. Vonatkozó számításaink eredménye a következő:

10. táblázat
A nemzetiségek becsült felekezeti megoszlása a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint a Brassói, Szászvárosi és Szebeni kerületben az 1857. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Összesen	Ortodox, görög katolikus	Római katolikus, református, unitárius	Lutheránus	Izraelita
Brassói kerület					
Összesen	288175	134828	100314	52415	618
– Román	124136	124066	70	–	–
– Magyar és székely	112902	530	96434	15938	–
– Német és szász	38254	–	1777	36477	–
– Cigány	11538	9809	1729	–	–
– Zsidó	618	–	–	–	618
– Örmény	37	23	14	–	–
– Egyéb	690	400	290	–	–
Szászvárosi kerület					
Összesen	230550	216320	12465	1331	434
– Román	209075	209035	40	–	–
– Magyar és székely	8901	750	8151	–	–
– Német és szász	5260	–	3929	1331	–
– Cigány	6729	6526	203	–	–
– Zsidó	434	–	–	–	434
– Örmény	31	9	22	–	–
– Egyéb	120	–	120	–	–
Szebeni kerület					
Összesen	325310	209338	15332	99895	745
– Román	186935	186935	–	–	–
– Magyar és székely	10059	120	9259	680	–
– Német és szász	103201	–	4355	98846	–
– Cigány	22320	22073	228	19	–
– Zsidó	745	–	–	–	745
– Örmény	990	160	830	–	–
– Egyéb	1060	50	660	350	–

A számításokat a különböző nemzetiségeknek az egyes felekezeteken vagy felekezeti gyűjtőcsoportokon belül 1850-ben megállapított aránya alapján végeztük el községenként oly módon, hogy az illető felekezetek 1857. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az adott nemzetiségre. Kivéve a lutheránus vallású magyaroknál, akiknek számát az általuk lakott 14 község adatai alapján összegeztük. Végül az így nyert adatokat a Tafeln 1861. évi kötetében közölt Czoernig-féle becslés eredményével állítottuk párhuzamba.

Becslésünk lényegében egybevág a Tafeln adataival. A kerületenként – ellenkező előjellel – mutatkozó különbségek többnyire kiegyenlítik egymást. Az osztrák kimutatásban említésre méltó eltérés csupán a magyarok rovására és a németek javára jelentkezik. A németek száma eltűzöttnek tűnik, hiszen az etnikum zömét alkotó lutheránusok népességi súlya az 1850. évi népszámlálás óta nem csupán számarányukat tekintve csökkent, de ténylegesen is kevesebben lettek. Ettől eltekintve azonban a kétféle becslés megerősíti egymást, így – a számítások alapjául szolgáló 1850. évi nemzetiségi felvétellel kapcsolatos fenntartások mellett – kielégítő támpontnak tűnik az etnikai viszonyok alakulásának nyomon követéséhez.

11. táblázat
A nemzetiségek becsült száma és aránya a különböző nemzeti egyházakhoz tartozásuk szerint
a Brassói, Szászvárosi és Szebeni kerületben az 1857. évi népszámlálás időpontjában

Nemzetiség	Szám szerint		Százalékban	
	Tafeln	Saját becslés	Tafeln	Saját becslés
Brassói kerület				
Összesen	288176	288175	100,0	100,0
Román	122753	124136	42,6	43,1
Magyar és székely	113289	112902	39,3	39,2
Német és szász	39106	38254	13,6	13,3
Cigány	11660	11538	4,0	4,0
Zsidó	618	618	0,2	0,2
Örmény	270	37	0,1	0,0
Egyéb	480	690	0,2	0,2
Szászvárosi kerület				
Összesen	230550	230550	100,0	100,0
Román	209196	209075	90,7	90,7
Magyar és székely	8050	8901	3,5	3,9
Német és szász	5250	5260	2,3	2,3
Cigány	7400	6729	3,2	2,9
Zsidó	434	434	0,2	0,2
Örmény	160	31	0,1	0,0
Egyéb	60	120	0,0	0,0
Szebeni kerület				
Összesen	325273	325310	100,0	100,0
Román	184197	186935	56,6	57,5
Magyar és székely	9070	10059	2,8	3,1
Német és szász	107711	103201	33,1	31,7
Cigány	21770	22320	6,7	6,9
Zsidó	745	745	0,2	0,2
Örmény	1080	990	0,3	0,3
Egyéb	700	1060	0,2	0,3

1869

A következő cenzust már a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal – pontosabban annak elődje, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztálya – hajtotta végre 1869. december 31-ei eszmei időponttal. Ezt követően tízévenként, a 0-ra végződő évek végén került sor népszámlálásra Magyarországon. A községenkénti sorok 1869-ben, 1880-ban és 1890-ben a jelenlévő polgári, míg 1900-ban és 1910-ben a jelenlévő összes (polgári és katonai) népesség adatait részletezték.

Az 1869. évi számbavétel eredményeit a Bach miniszter bukása után 1861-ben visszaállított – a történelmi hagyományokon alapuló, azaz kis módosításokkal az 1848. évinek megfelelő – politikai beosztás szerint (Erdélyben nyolc vármegye, két megyeként működő román kerület, öt székely, kilenc szász szék, két szász kerület) tették közzé. Községenkénti adatait – a népességszámokat nem számítva – sohasem közölték. (Kivételt képez a helyi statisztikai bizottságok által kiadott tizenegy megyei, valamint két szabad királyi városi szűkebb körű monográfia.) A népesség vallásfelekezeti megoszlására vonatkozó községsorok azonban kéziratos formában hozzáférhetők.⁹ Az itt közzétett adatok ebből a forrásból származnak.

A népesség megoszlását az 1869. évi népszámlálás idején a korabeli és a mai közigazgatási beosztást egybevetve a 12. táblázat tekinti át:

12. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma
egymással egybevetve az 1869. évi népszámlálás időpontjában

Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik					
		%	%				
			Brassó	Hunyad	Szeben		
Megeye, kerület, vidék	(.)	687636	(.)	100,0	209860	244164	233612

⁹ Magyarország népessége községenként, a házak, a családok száma, valamint a jelenlévő népesség neme és vallásfelekezete [az 1876-ban életbe lépett] közigazgatási beosztás szerint az 1869. évi népszámlálás alapján. Táblázat. H.n., [1878–1879]. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, kézirat-gyűjtemény.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Alsó-Fehér megye	227254	17169	7,5	2,5	–	–	17169
Felső-Fehér megye	58077	39111	67,3	5,7	18951	–	20160
Hunyad megye	188901	180009	95,3	26,2	–	180009	–
Krassó megye	259079	1554	0,6	0,2	–	1554	–
Küküllő megye	94895	12800	13,5	1,9	–	–	12800
Zaránd megye	63382	46848	73,9	6,8	–	46848	–
Fogaras vidék	82852	82852	100,0	12,1	71512	–	11340
Három szék	110055	223	0,2	0,0	223	–	–
Udvarhely szék	98224	362	0,4	0,1	362	–	–
Brassó vidék	83090	83090	100,0	12,1	83090	–	–
Kőhalom szék	21387	21387	100,0	3,1	21387	–	–
Medgyes szék	39121	38172	97,6	5,5	–	–	38172
Nagysink szék	23970	23970	100,0	3,5	10280	–	13690
Segesvár szék	27280	8967	32,9	1,3	4055	–	4912
Szászváros szék	22479	15753	70,1	2,3	–	15753	–
Szeben szék	86917	86917	100,0	12,6	–	–	86917
Szerdahely szék	19345	16062	83,0	2,3	–	–	16062
Újgyház szék	12390	12390	100,0	1,8	–	–	12390

Az 1869. évi felvétel a nemzetiségi hovatartozás kérdését politikai óvatosságból nem bolygatta, a kérdés fontosságára való tekintettel azonban a statisztikai hivatal igazgatója, Keleti Károly szellemes áthidaló megoldással igyekezett pótolni e hiányt. Kérésére Eötvös József, az akkori közoktatási miniszter, a 6–15 éves iskolaköteleseknek a népszámlálás évében végrehajtott összeírása alkalmával elrendelte azok beszélt nyelvének (más forrás szerint anyanyelvének) a felmérését. A felvétel során a gyermekeket felekezetük szerint is összeírták, s erre vonatkozóan a két egymástól független adatgyűjtés (a népszámlálás és a népiskolai felvétel) meglehetősen hasonló arányokat talált. Keleti Károly erre az egyezésre épített. Feltételezve, hogy a gyermekek összeírásánál a beszélt, illetve anyanyelv kimutatása éppen olyan megbízható, mint a hitfelekezeté, a tankötelesek nemzetiségi arányait a népszámlálási népességre vetítette, és az egyes nemzetiségek számát ennek megfelelően állapította meg.¹⁰ Habár számítása országos szinten megközelítette a valóságot, a magyarság szempontjából a ténylegesnél kedvezőbb képet nyújtott. Adatainak kiigazítása céljából Vizneker [Vizaknai] Antal végzett – szintén az Eötvös-féle felvételből kiindulva – utólagosan becslést. Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi eredményeinek felhasználásával, a gyermekkorosztályok és az összes népesség arányszámait közti összefüggést mindkét felvétel idején azonosnak feltételezve, igen bonyodalmas és aprólékos átszámítások sorozatán át a valósághoz közelebbi megoszlást kapott.¹¹

A népesség vallásfelekezeti megoszlása alapján magunk is kísérletet tettünk a census időpontjában feltételezhető etnikai arányok hozzávetőleges meghatározására, mégpedig – az említett szerzők, valamint a későbbi magyar népszámlálások gyakorlatához igazodva – anyanyelv szerint. Az 1869. évi népszámlálás részletes adatainak birtokában településenként végeztünk vallás és nemzetiség, nemzetiség és anyanyelv feltételezett egybeesésén alapuló számítást. Ott, ahol az egyik, vagy a másik egybeesés nem volt egyértelmű, a felekezetek lélekszámát az egyes nyelvek között egyedi mérlegeléssel, többnyire az 1880. évi népszámlálás időpontjában mutató arányoknak megfelelően osztottuk szét; esetenként az 1850. évi népszámlálás tanulságait is figyelembe vettük. A zsidó vallásúak jiddisül beszélő hányadát – a magyar anyanyelvi felvételek eljárását követve, amely a jiddist sajátos német nyelvjárási változatnak minősítette – a német ajkúak között tüntettük fel.

Számításaink eredményeit Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék, valamint a szász székek területén (a negyedik kötetben tárgyalt Szászsebes szék nélkül), az említett becslésekkel és a felekezeti adatokkal, illetőleg az 1850. és 1880. évi népszámlálás megfelelő eredményeivel párhuzamba állítva a 13–18. táblázat tartalmazza. (Az 1. és 3. táblázat a mai megyék szerinti összegzésen alapuló jelzőszámokat is magában foglalja.)

13. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász székek népességének
felekezeti megoszlása 1850-ben
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita
Felső-Fehér megye	24450	8176	3857	6314	7034	2086	178
Hunyad megye	103136	46897	4031	4218	152	2	260
Zaránd megye	51277	327	873	40	167	–	7
Fogaras vidék	51005	21038	1538	710	2287	9	263
Brassó vidék	34596	–	3423	798	38381	8	80
Kőhalom szék	6707	2051	277	960	11602	12	–

¹⁰ Keleti Károly: Magyarország nemzetiségei statisztikai szempontból. = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. VIII (1871). 1. sz. 16–19. p.

¹¹ Vizneker Antal: A nemzetiségek aránya Magyarországon az 1851-iki, 1870-iki és 1881-iki népszámlálások alapján. Kézirat. Budapest, 1887. 41–46. p.

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita
Medgyes szék	7049	8018	574	201	20195	–	44
Nagysink szék	8812	1482	119	15	12872	–	12
Segesvár szék	8562	549	820	75	15251	3	6
Szászváros szék	13021	3360	822	815	1136	13	–
Szeben szék	44281	8830	3214	263	21703	18	11
Szerdahely szék	14710	499	92	33	3243	–	–
Újegyház szék	7082	1007	33	7	4212	–	–

Százalék szerint

Felső-Fehér megye	46,9	15,7	7,4	12,1	13,5	4,0	0,3
Hunyad megye	65,0	29,5	2,5	2,7	0,1	0,0	0,2
Zaránd megye	97,3	0,6	1,7	0,1	0,3	–	0,0
Fogaras vidék	66,4	27,4	2,0	0,9	3,0	0,0	0,3
Brassó vidék	44,8	–	4,4	1,0	49,7	0,0	0,1
Kóhalom szék	31,0	9,5	1,3	4,4	53,7	0,1	–
Medgyes szék	19,5	22,2	1,6	0,6	56,0	–	0,1
Nagysink szék	37,8	6,4	0,5	0,1	55,2	–	0,0
Segesvár szék	33,9	2,2	3,2	0,3	60,4	0,0	0,0
Szászváros szék	67,9	17,5	4,3	4,3	5,9	0,1	–
Szeben szék	56,5	11,3	4,1	0,3	27,7	0,0	0,0
Szerdahely szék	79,2	2,7	0,5	0,2	17,4	–	–
Újegyház szék	57,4	8,1	0,3	0,1	34,1	–	–

14. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász székek népességének
felekezeti megoszlása 1869-ben

(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Felső-Fehér megye	27076	7704	4815	9267	6021	2795	394	5
Hunyad megye	132413	42037	7581	4878	538	32	1426	86
Zaránd megye	60639	759	1356	398	22	9	159	40
Fogaras vidék	53950	22912	1961	863	2457	110	586	13
Brassó vidék	32510	143	8539	2068	39336	156	277	61
Kóhalom szék	7307	2044	337	1003	10620	67	9	–
Medgyes szék	7518	8365	1333	367	21286	48	152	52
Nagysink szék	9790	1230	228	19	12621	3	75	4
Segesvár szék	10096	112	1100	293	15481	124	66	8
Szászváros szék	14010	4043	2004	978	1303	2	139	–
Szeben szék	45109	9678	5928	827	25126	54	181	14
Szerdahely szék	14982	473	193	23	3674	–	–	–
Újegyház szék	6674	1295	140	5	4232	1	43	–

Százalék szerint

Felső-Fehér megye	46,6	13,3	8,3	16,0	10,4	4,8	0,7	0,0
Hunyad megye	70,1	22,2	4,0	2,6	0,3	0,0	0,8	0,0
Zaránd megye	95,7	1,2	2,1	0,6	0,0	0,0	0,3	0,1
Fogaras vidék	65,1	27,7	2,4	1,0	3,0	0,1	0,7	0,0
Brassó vidék	39,1	0,2	10,3	2,5	47,3	0,2	0,3	0,1
Kóhalom szék	34,2	9,6	1,6	4,7	49,6	0,3	0,0	–
Medgyes szék	19,2	21,4	3,4	0,9	54,4	0,1	0,4	0,1
Nagysink szék	40,8	5,1	1,0	0,1	52,7	0,0	0,3	0,0
Segesvár szék	37,0	0,4	4,0	1,1	56,8	0,5	0,2	0,0
Szászváros szék	62,3	18,0	8,9	4,4	5,8	0,0	0,6	–
Szeben szék	51,9	11,1	6,8	1,0	28,9	0,1	0,2	0,0
Szerdahely szék	77,4	2,5	1,0	0,1	19,0	–	–	–
Újegyház szék	53,9	10,5	1,1	0,0	34,2	0,0	0,3	–

15. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász szék népességének
felekezeti megoszlása 1880-ban
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
Szám szerint								
Felső-Fehér megye	25858	6861	5168	9400	6083	2972	420	13
Hunyad megye	125248	43927	9036	5294	552	101	1678	7
Zaránd megye	55442	658	1246	364	17	1	220	5
Fogaras vidék	52500	21568	2178	1227	2442	167	640	62
Brassó vidék	31206	356	8541	3228	39407	466	679	46
Kőhalom szék	6706	2057	386	1042	9817	135	21	8
Medgyes szék	6865	7987	1320	333	21003	77	261	13
Nagysink szék	9012	1115	185	49	12045	6	68	1
Segesvár szék	9941	108	1319	611	15219	171	87	9
Szászváros szék	12727	3829	1745	949	1233	2	203	1
Szeben szék	48821	8837	3891	964	22938	21	446	12
Szerdahely szék	13634	385	174	50	3684	2	1	2
Újgyeház szék	6050	1276	96	18	4254	–	74	–
Százalék szerint								
Felső-Fehér megye	45,5	12,1	9,1	16,6	10,7	5,2	0,7	0,0
Hunyad megye	67,4	23,6	4,9	2,8	0,3	0,1	0,9	0,0
Zaránd megye	95,7	1,1	2,2	0,6	0,0	0,0	0,4	0,0
Fogaras vidék	65,0	26,7	2,7	1,5	3,0	0,2	0,8	0,1
Brassó vidék	37,2	0,4	10,2	3,8	46,8	0,6	0,8	0,1
Kőhalom szék	33,2	10,2	1,9	5,2	48,7	0,7	0,1	0,0
Medgyes szék	18,1	21,1	3,5	0,9	55,5	0,2	0,7	0,0
Nagysink szék	40,1	5,0	0,8	0,2	53,6	0,0	0,3	0,0
Segesvár szék	36,2	0,4	4,8	2,2	55,4	0,6	0,3	0,0
Szászváros szék	61,5	18,5	8,4	4,6	6,0	0,0	1,0	0,0
Szeben szék	56,8	10,3	4,5	1,1	26,7	0,0	0,5	0,0
Szerdahely szék	76,0	2,2	1,0	0,3	20,5	0,0	0,0	0,0
Újgyeház szék	51,4	10,8	0,8	0,2	36,2	–	0,6	–

16. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász szék népességének
nemzetiségi megoszlása 1850-ben
(Népszámlálási adatok)

Megye, vidék, szék	Román	Magyar ^a	Német ^b	Zsidó	Egyéb	Ebből cigány
Szám szerint						
Felső-Fehér megye	29730	13386	5604	178	3197	3164
Hunyad megye	144327	6574	2669	261	4865	4690
Zaránd megye	50443	330	684	7	1227	1191
Fogaras vidék	69715	1209	3251	263	2412	2331
Brassó vidék	30466	16495	26107	80	4138	3740
Kőhalom szék	6811	3186	9597	–	2015	1927
Medgyes szék	11949	1026	19949	44	3113	3044
Nagysink szék	7678	28	12917	12	2677	2617
Segesvár szék	6517	424	15608	6	2711	2684
Szászváros szék	15595	1089	1617	–	866	843
Szeben szék	48436	1286	23142	11	5445	4645
Szerdahely szék	14287	42	3313	–	935	921
Újgyeház szék	7006	16	4233	–	1086	1083
Százalék szerint						
Felső-Fehér megye	57,1	25,7	10,7	0,3	6,2	6,1
Hunyad megye	90,9	4,1	1,7	0,2	3,1	3,0
Zaránd megye	95,7	0,6	1,3	0,0	2,4	2,3
Fogaras vidék	90,7	1,6	4,3	0,3	3,1	3,0

Megye, vidék, szék	Román	Magyar ^a	Német ^b	Zsidó	Egyéb	Ebből cigány
Brassó vidék	39,4	21,3	33,8	0,1	5,4	4,8
Kóhalom szék	31,5	14,7	44,4	0,0	9,3	8,9
Medgyes szék	33,1	2,8	55,3	0,1	8,7	8,4
Nagysink szék	32,9	0,1	55,4	0,1	11,5	11,2
Segesvár szék	25,8	1,7	61,8	0,0	10,7	10,6
Szászváros szék	81,4	5,7	8,4	–	4,5	4,4
Szeben szék	61,8	1,6	29,6	0,0	6,9	5,9
Szerdahely szék	76,9	0,2	17,8	–	5,1	5,0
Újgyház szék	56,8	0,1	34,3	–	8,8	8,8

^a Magyar és székely

^b Német és szász

17. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász székek népességének
anyanyelvi megoszlása 1869-ben
(Becsült adatok)

Megye, vidék, szék	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Felső-Fehér megye								
Keleti becslése	31273	19635	7166	3	53,9	33,8	12,3	0,0
Vizneker becslése	31013	18921	7051	1092	53,4	32,6	12,1	1,9
Saját becslés	32345	18621	6151	960	55,7	32,1	10,6	1,6
Hunyad megye								
Keleti becslése	177897	7729	3362	3	94,1	4,1	1,8	0,0
Saját becslés	173154	10289	3768	1780	91,6	5,4	2,0	0,9
Hunyad megye + Szászváros szék								
Keleti becslése	197239	9399	4826	6	93,3	4,4	2,3	0,0
Vizneker becslése	193368	9749	4505	3848	91,4	4,6	2,1	1,9
Saját becslés	190777	12086	6237	2370	90,2	5,7	3,0	1,1
Zaránd megye								
Keleti becslése	61131	1083	1165	3	96,5	1,7	1,8	0,0
Vizneker becslése	60409	1103	1115	755	95,3	1,7	1,8	1,2
Saját becslés	60982	1106	784	510	96,2	1,7	1,2	0,8
Fogaras vidék								
Keleti becslése	77574	1856	3405	17	93,6	2,2	4,1	0,0
Vizneker becslése	76514	1955	3331	1052	92,3	2,4	4,0	1,3
Saját becslés	76069	2065	3898	820	91,8	2,5	4,7	1,0
Brassó vidék								
Keleti becslése	36202	20100	26680	108	43,6	24,2	32,1	0,1
Vizneker becslése	34108	20183	26780	2019	41,0	24,3	32,2	2,5
Saját becslés	31503	23540	26887	1160	37,9	28,3	32,4	1,4
Kóhalom szék								
Keleti becslése	8481	2869	10034	3	39,7	13,4	46,9	0,0
Saját becslés	7833	3010	8994	1550	36,6	14,1	42,1	7,2
Medgyes szék								
Keleti becslése	13457	1173	24434	57	34,4	3,0	62,5	0,1
Saját becslés	14098	1702	21476	1845	36,0	4,4	54,9	4,7

Megye, vidék, szék	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Nagysink szék								
Keleti becslése	10378	14	13575	3	43,3	0,1	56,6	0,0
Saját becslés	9585	121	12824	1440	40,0	0,5	53,5	6,0
Segesvár szék								
Keleti becslése	10312	1230	15577	161	37,8	4,5	57,1	0,6
Saját becslés	7968	1126	15864	2322	29,2	4,1	58,2	8,5
Kőhalom + Medgyes + Nagysink + Segesvár szék								
Keleti becslése	42628	5286	63620	224	38,2	4,7	56,9	0,2
Vízneker becslése	41272	4973	57924	7589	36,9	4,5	51,8	6,8
Saját becslés	39484	5959	59158	7157	35,3	5,3	52,9	6,4
Szászváros szék								
Keleti becslése	19342	1670	1464	3	86,0	7,4	6,5	0,0
Saját becslés	17623	1797	2469	590	78,4	8,0	11,0	2,6
Szeben szék								
Keleti becslése	50237	5249	31018	413	57,8	6,0	35,7	0,5
Saját becslés	53721	2584	29052	1560	61,8	3,0	33,4	1,8
Szerdahely szék								
Keleti becslése	15368	19	3955	3	79,4	0,1	20,4	0,0
Saját becslés	15115	98	3792	340	78,1	0,5	19,6	1,8
Újegyház szék								
Keleti becslése	7153	–	5237	–	57,7	–	42,3	–
Saját becslés	7440	40	4370	540	60,0	0,3	35,3	4,4
Szászsebes + Szeben + Szerdahely + Újegyház szék								
Keleti becslése	88006	5364	44101	418	63,8	3,9	32,0	0,3
Vízneker becslése	85533	5267	43931	3158	62,0	3,8	31,9	2,3
Saját becslés	91052	2872	41295	2670	66,0	2,1	30,0	1,9

18. táblázat
Felső-Fehér, Hunyad, Zaránd megye, Fogaras vidék, Brassó vidék és a szász székek népességének anyanyelvi megoszlása 1880-ban

(Népszámlálási adatok)*

Megye, vidék, szék	Szám szerint				Százalék szerint			
	Román	Magyar	Német	Egyéb	Román	Magyar	Német	Egyéb
Felső-Fehér megye	29890	19586	6215	1084	52,6	34,5	11,0	1,9
Hunyad megye	168118	10089	4530	3106	90,5	5,4	2,5	1,6
Zaránd megye	55519	981	773	680	95,8	1,7	1,3	1,2
Fogaras vidék	73208	2675	3932	969	90,6	3,3	4,9	1,2
Brassó vidék	30372	24934	27509	1114	36,2	29,7	32,8	1,3
Kőhalom szék	7275	2937	8437	1523	36,1	14,6	41,8	7,5
Medgyes szék	13017	1634	21224	1984	34,4	4,3	56,1	5,2
Nagysink szék	8740	152	12201	1388	38,9	0,7	54,3	6,2
Segesvár szék	7790	1581	15695	2399	28,4	5,7	57,1	8,8
Szászváros szék	16225	1827	1965	672	78,4	8,8	9,5	3,2
Szeben szék	51149	2643	30591	1547	59,5	3,1	35,6	1,8
Szerdahely szék	13719	114	3776	323	76,5	0,6	21,1	1,8
Újegyház szék	6777	45	4388	558	57,6	0,4	37,3	4,7

* A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között.

Mint látható, a három eltérő módszerrel nyert végeredmény kisebb-nagyobb mértékben különbözik egymástól. Az általunk becstelt adatok törvényhatóságokként és nyelvenként váltakozva hol Viznekeréhez, hol Keletiéhez állnak közelebb. Keletinél – s nyomában Viznekernél is – Erdély többi vidékeivel ellentétben a románok számaránya az általunk számítottnál általában kedvezőbben, a magyaroké pedig kedvezőtlenebbül alakult. Ez részben valószínűleg annak tulajdonítható, hogy a népiskolai felvétel során a tankötelesek korosztályában a magyarok, újabb keletű beköltözéseik folytán, tényleges számarányuk alatt képviseltették magukat. De közrejátszik az is, hogy Keleti a cigányokat csaknem teljesen kihagyta a számításból, illetőleg azon nemzetiségeket – túlnyomórészt románok – közé sorolta be, amelyek mellett megtelepedve éltek. (E tekintetben Vizneker becslése a nagy számú egyéb anyanyelvű megjelenítésével hívebben tükrözi a valóságot.)

Ha a nemzetiségek adatait vallási megoszlásuk figyelembevételével összevontan kezeljük, e törvényhatóságok többségében is kiütözik a népiskolai felvétel Erdély-szerre tapasztalható egyenetlensége. A különböző felekezetek ugyanis nem egyforma pontossággal hajtották végre a tanköteles gyermekek számbavételét. Ennek következtében Felső-Fehér megyében és különösen a szász székek területén Keletinél a román és egyéb nemzetiségűek együttes részaránya már jóval alacsonyabb, mint a görög szertartásúaké volt a népszámlálási közleményben. (A németek aránya pedig magasabb, mint az evangélikusoké.) Megjegyzést érdemel egy kivételes eltérés: Szeben szék területén a magyarok számát Keleti Károlyhoz képest visszafogottabb – s megfelelő támpontok híján könnyen lehet, hogy némiképp alábecsült – értékben állapítottuk meg.

A népesség feltételezhető anyanyelvi megoszlására vonatkozó – a pontos számokat tekintve természetesen fiktív – becslésünk eredményei általában a vallási adatokkal egybevágó (az eltelt időszak népmozgalmi eseményeivel összefüggő) elmozdulásokat jeleznek az 1850. évi népszámláláshoz képest. Az ezen túlmutató változásokra a (közvetlen) nemzetiségi, illetve a (közvetett) anyanyelvi statisztika közötti módszerbeli eltérések kínálnak magyarázatot. Az eltolódás a görög szertartású felekezeteknél a legszembetűnőbb. Hívek számaránya általában ugyan csökkent, az ortodox és görög katolikus cigányok betagozódása azonban az általuk beszélt nyelvek megfelelő csoportjaiba jelentősen mérsékelte e felekezeti aránycsökkenésnek a románság statisztikai pozíciójára gyakorolt negatív hatását.

1880

Az 1880. évi népszámlálás községi eredményeit az 1876. évi XXXIII. tc. által elrendelt – kisebb-nagyobb módosításokkal az 1920. évi trianoni békeszerződésig érvényes – területi átszervezésnek megfelelően tették közzé.¹² A három mai megye területére eső 1880. évi lélekszámadatak a korabeli megyebeosztásnak megfelelően a 19. táblázatban foglaltak szerint alakulnak.

19. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1880. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	667023	(.)	100,0	206112	235358	225553
Alsó-Fehér megye	178021	13904	7,8	2,1	–	–	13904
Arad megye	303964	709	0,2	0,1	–	709	–
Brassó megye	83929	83929	100,0	12,6	83929	–	–
Fogarasz megye	84571	84571	100,0	12,7	72112	–	12459
Háromszék megye	125277	5286	4,2	0,8	5286	–	–
Hunyad megye	248464	233279	93,9	35,0	–	233279	–
Kis-Küküllő megye	92214	17203	18,7	2,6	–	–	17203
Krassó-Szörény megye	381304	1370	0,4	0,2	–	1370	–
Nagy-Küküllő megye	132454	108873	82,2	16,3	41448	–	67425
Szeben megye	141627	114562	80,9	17,2	–	–	114562
Udvarhely megye	105220	3337	3,2	0,5	3337	–	–

1880-nal kezdődően a magyar népszámlálások az anyanyelv kérdésével a nemzetiségi hovatartozást is tudakolták. Mivel sokan voltak olyanok, akik két vagy több nyelvet beszéltek, szigorú utasítás szabta meg, hogy mindenkit olyan anyanyelvűnek kell beírni, amilyennek vallja magát. Az 1880. évi népszámlálás során – a nemzetiségi viszonyoknak a nyelv nyomán való megállapítását betű szerint értelmezve – a beszélni nem tudókat (akiknek túlnyomó többsége életkoránál fogva a 0–2 éves korosztályból került ki) egyik nemzetiség közé sem sorolták be, hanem külön mutatták ki. Ez hibás eljárásnak bizonyult, hiszen természetesen a beszélni nem tudók is tartoznak valamely nemzetiséghez. Az 1880. évi anyanyelvi adatoknak a későbbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatósága érdekében a beszélni nem tudókat a korabeli magyar statisztika gyakorlatának megfelelően arányosan szétosztottuk az egyes anyanyelvek között. Táblázataink ily módon 1880-ra vonatkozóan két – az eredeti közlés szerinti, illetve a beszélni nem tudók arányos felosztásával nyert – adatsort tartalmaznak.

A községsoros táblák az anyanyelvi hovatartozást részletezve magyar, német, szlovák, román, rutén, horvát-szerb, egyéb hazai (azaz a korabeli Magyarországon honos) és külföldi nyelvűeket különböztettek meg, az utolsó rovatot a beszélni nem tudóknak tartották fent. A zsidó (jiddis, azaz héberrel keveredett német) nyelven beszélőket kifogásolható módon nem anyanyelvük szerint,

¹² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. köt. Budapest, 1882, Országos M. Kir. Statistikai Hivatal. 415 p. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1880. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. XXII, 456 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

hanem a héber után első helyen megjelölt egyéb beszélt nyelv alapján mutatták ki.¹³ A nyilvánvalóan hibás eljárás torzítóan hatott az 1880. évi anyanyelvi statisztika szerkezetére. A cigányok kimutatásához eleve nem volt elégséges az anyanyelvi felvétel, hiszen az így nyert szám nem fejezi ki a több nyelv között megoszló cigány népesség valódi nagyságát. Mindez az anyanyelvi statisztika természetsszerű korlátait jelzi. Hiányosságként róható fel továbbá, hogy a cigány anyanyelvűek a településenkénti idősorokban nem kaptak önálló tételt, hanem az egyéb nyelvűek rovatába olvadnak be.

Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi adatai mindhárom mai megyében a románok számerejének csupán kismérvű gyengülését mutatják az 1850. évi nemzetiségi felvételhez képest. A magyarok aránya ezzel egyidejűleg növekedett, a legnagyobb mértékben Brassó megye területén. Ugyanitt a németek számaránya csökkent, a másik két megyében azonban (különösen Szebenben) emelkedett. A német és/vagy magyar rovat jelzőszámainak jelentős növekedését az egyéb etnikumok gyűjtőrovatában található értékek hasonló arányú csökkenése ellentételezte. E veszteségben a románul beszélő cigányoknak a nemzetiségük szerinti rovatból a megfelelő nyelvi kategóriába történt átsorolódása fejeződik ki.

A románság tényleges pozícióvesztése – mint arra közvetve már utaltunk – csak az adatfelvételi szempontok különbözőségére ügyelve, vagyis az 1880-ban már román nyelvűek közt számon tartott cigányok többletének figyelembe vételével mutatható ki. Ehhez 1869. évi becslésünk kínál többé-kevésbé hasznosítható kiindulási alapot. A két időpont megfelelő értékeinek összevetése szerint a hetvenes évek során a román anyanyelvűek számaránya a mai Brassó, illetve Szeben megyében 1,8–1,9, Hunyad megyében pedig 1 százalékponttal lett kevesebb. Ez Brassó és Hunyad megyében egybevág a román felekezetűek soraiban tapasztalható aránycsökkenéssel. De Szeben megyében is hasonló eredményre jutunk, ha az ortodox vallásúak arányát a felekezet német ajkú hívei nélkül állapítjuk meg, akiknek száma a korabeli törvényhatóság területén – gyakorlatilag a megye székhelyén – 1880-ban rendhagyó módon meghaladta az 5 ezret! (Erre a szembeszökő jelenségre a XLVIII. melléklet, illetőleg Nagyszeben anyanyelvi és felekezeti adatai hívják fel a figyelmet.)

A románok számarányának visszaesése részben az évtized eleji demográfiai katasztrófának tulajdonítható. Az 1872–1873-ban dúló kolerajárvány – az annak folytán megnövekedett halandóság – következtében az évtized első felében (1870–1875 között) mért természetes fogyás Hunyad megyében volt a legnagyobb (évi átlagban –10,2 ezrelék). Nagy-Küküllő és Szeben megye vesztesége évi átlagban már csupán –3,1 ezrelék; Fogaras és különösen Brassó megyében pedig – a természetes szaporulat pozitív értékeiből következtetve – a kolera még kevésbé pusztított. (A járvány veszedelmessége azonban nagyobb, mint amit a halálozási statisztika mutat, mivel sok kolerában elhalt a tömeges halálozás idején nem került be az anyakönyvbe, s így elkerülte a számbavételt.)

A tényleges és a természetes népgyarodás különbözete az érintett törvényhatóságok majd mindegyikében – immár Brassó és Fogaras megyében is – tekintélyes népességi hiányt jelez. (Ld. a VII. mellékletet.) E különbségben a feltehető vándorlási veszteségen túl – amely a tényleges népességszám alakulását figyelembe véve főként az ortodox és görög katolikus felekezetű (román ajkú) népességet sújthatta – része lehet az adatfelvételi pontatlanságoknak is. Az 1880. évi népszámlálás ugyanis országosan viszonylag figyelemre méltó – bár számszerűségében vitatott – hiánnyal rögzítette a népesség számát. (A hiány utólagos becslés szerint az anyaország területén – vagyis Horvát-Szlavonországok nélkül számítva – kb. 100 ezer főnyire tehető.)¹⁴ Ugyanebben az időben a népmozgalom adatainak gyűjtése sem volt még tökéletes, aminek következtében a népesedési eseményeket is alulregisztrálták. Ennek mértéke az 1870-es években országosan mintegy 7 százalékos volt és éppen a keleti megyékben, illetőleg a görögkeleti egyházközségekben voltak a legjelentősebbek a hiányok.¹⁵

1890

Feldolgozásunk következő forráskötete, a 1890. évi census eredményeiről beszámoló első közlemény kivételesen nem a tulajdonképpeni népszámlálási kiadványsorozatban jelent meg. A népesség számára, anyanyelvi és hitfelekezeti megoszlására vonatkozó adatokat ez alkalommal az 1892. évben kiadott Helyiségnévtár tartalmazta.¹⁶ Lélekszámait a mai és a korabeli közigazgatási beosztásnak megfelelően a 20. táblázat összegzi.

20. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1890. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt 701021	Ebből a három mai megye területére esik				
			% (.)	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	701021	(.)	100,0	213959	253529	233533
Alsó-Fehér megye	193072	14617	7,6	2,1	–	–	14617
Arad megye	343597	804	0,2	0,1	–	804	–
Brassó megye	86777	86777	100,0	12,4	86777	–	–
Fogaras megye	88217	88217	100,0	12,6	75333	–	12884
Háromszék megye	130008	5833	4,5	0,8	5833	–	–

¹³ Erre az 1890-es népszámlálási jelentés utal, magyarázata nélkül. Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt. Budapest, 1893. 129–130.*, 149.* p.

¹⁴ Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. = Magyarország történeti demográfiája. (Szerk. Kovacsics József.) Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 229. p., Kovács Alajos: A népesség fejlődése Magyarországon az utolsó félszázad alatt. = Magyar Statisztikai Szemle. III (1925). 1. sz. 5. p.

¹⁵ Acsádi György: A magyar népmozgalmi statisztikák fejlődése. = A magyar hivatalos statisztikai történetéből. (Az V. Statisztikatörténeti Vándorülés előadásai és korreferátumai.) Budapest, 1968. 246–249. p., Katus László: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. = Történelmi Szemle. 1980. 2. sz. 271. p.

¹⁶ A magyar korona országainak helyiségnévtára. Szerk. Jekelfalussy József. Budapest, 1892, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. X, 1895 p.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Hunyad megye	267895	251147	93,8	35,8	–	251147	–
Kis-Küküllő megye	101045	18550	18,4	2,6	–	–	18550
Krassó-Szörény megye	407635	1578	0,4	0,2	–	1578	–
Nagy-Küküllő megye	135312	110671	81,8	15,8	42723	–	67948
Szeben megye	148738	119534	80,4	17,1	–	–	119534
Udvarhely megye	110132	3293	3,0	0,5	3293	–	–

Az 1890. évi népszámlálás során az anyanyelv tudakolásának módja megegyezett az 1880. évvel. Az előző népszámlálás tévedését kiigazítva az utasítás most már kimondta, hogy a beszélni koruknál fogva még nem tudó gyermekeknél az édesanyjuk nyelvét kell bejegyezni. Az 1892. évi Helységnevtár községsoros tábláiban kirajzolódott az anyanyelvi rovatok végleges rendje. Az egyéb (hazai és külföldi) nyelveket egyetlen rovatban egyesítették, a horvát-szerb rovatot viszont kettéválasztották. A jiddisül (és héberül) beszélők, akiknek anyanyelvét az akkori felfogás rontott német dialektusnak minősítette, most mindannyian a német nyelvűek közé kerültek. Így ők ez alkalommal, ha nem is a nyelvhasználatukat leghívebben kifejező külön nyelvi rovatban, de a tényleges anyanyelvi bevállásuk alapján lettek besorolva. Az anyanyelvi statisztikát természetesen a jiddis és német nyelvűek összevonása is torzította.

1880 és 1890 között a magyarság számereje mindegyik mai megye területén nőtt; a legerőteljesebben Hunyad és Szeben megyében (1,3, illetve 1 százalékponttal). A románság aránya Hunyad és Brassó megyében ugyanez idő alatt 1,2, illetve 0,7 százalékponttal fogyott. Törzsterületükön, a mai Brassó és Szeben megyében hasonló mértékben (0,6, illetve 1 százalékponttal) csökkent a német anyanyelvűként kimutatott népesség részaránya is.

A természetes szaporulat átlagértéke a viszonylag magas születésgyakoriság folytán a korabeli Brassó és Fogaras megyében (évi átlagban 10,8, illetve 9,9 ezrelék), az alacsonyabb halandóságnak köszönhetően pedig Nagy-Küküllő és Szeben megyében (9, illetve 9,4 ezrelék) volt a legnagyobb. Hunyad megyében a szaporodás mutatója a magas halálozási és alacsony születési ráta együtthatása következtében kedvezőtlenül alakult: mindössze évi 6,8 ezreléket ért el. A népesség (elsősorban a románság) növekedésére a másik négy megyében az elvándorlás hatott fékezően; Erdély délkeleti sarkából ebben az évtizedben már folyamatos volt a Romániába áramlás. A külső vándormozgalom hatásait a korabeli magyar statisztika – közvetlen adatgyűjtés hiányában – a természetes és tényleges szaporodás két népszámlálás közötti különbszetének, tehát a belső és külső vándorlások egyenlegének, illetőleg a születési hely kimutatása alapján a belső népcseré ugyanazon két időpont közt megvonott mérlegének egybevetésével mérte fel.¹⁷ E számítás szerint a nyolcvanas évtizedben a Kárpátokon túla irányuló vándormozgalmak vesztesége mintegy 50 ezer főre tehető, amiből Brassó, Fogaras, Nagy-Küküllő és Szeben megyékre több mint 30 ezer lélek esett. (A számítások részletezését ld. a IX. táblamellékletben.) A VII. és IX. melléklet adatainak egybevetése szerint Nagy-Küküllő megye népességét az ország más vidékeire történt elköltözés is fogyasztotta, Brassó, Hunyad és Szeben megyében ellenben ugyanekkor (főként a magyarságot gyarapító) belső vándorlási többlet mutatkozott.

1893-ban cigányösszeírást hajtottak végre Magyarországon. A felmérésről közzétett kötet mindazon településen megadta a számukat, melyekben a cigányok száma legalább 50 volt és a lakosságnak 10 százalékat tette ki, vagy ha nem érték el ezt az arányt, a számuk legalább 100 volt.¹⁸ Ezeket az eredményeket tájékoztatásul beiktattuk feldolgozásunkba. A számok az 1890. évi sorban szerepelnek, a népszámlálási adatoktól [] különíti el őket. Nyomatékos megkülönböztetésüket az időbeli eltolódáson túl az is indokolja, hogy ez a felvétel más módszert követett, mint a népszámlálások; nem a beválláson, hanem a helyi hatóságok minősítésén alapult, az alkalmazott kategória pedig gyakorlatilag a nemzetiségi hovatartozás direkt ismervének felel meg. Ennek következtében a cigányösszeírás vonatkozó adatai is többnyire nagyobbak, mint a népszámlálás egyéb gyűjtőrovatában szereplő értékek.

1900

Az 1900. évi népszámlálás nyomán, a korábbiaknál gazdagabb feldolgozás eredményeként, tíz kötetnyi közlemény született. Közülük – immár az összes jelenlévő (polgári és katonai) népességre vonatkozóan – az első közlemény tartalmazza a községenkénti általános népleírást. Számaink ebből a kötetből valók.¹⁹

21. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1900. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	773815	(.)	100,0	229316	288125	256374
Alsó-Fehér megye	212352	15841	7,5	2,0	–	–	15841
Arad megye	386100	842	0,2	0,1	–	842	–

¹⁷ Vö. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 74.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.)

¹⁸ Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Budapest, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, 1895. 14–16.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. IX. köt.)

¹⁹ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. Budapest, 1901., M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal IV, 45*, 612 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1900. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1999, Editura Staff. 709 p. (Studia censualia Transilvanica.)

Brassó megye	95565	95565	100,0	12,4	95565	–	–
Fogaras megye	92801	92801	100,0	12,0	79532	–	13269
Háromszék megye	137261	5790	4,2	0,8	5790	–	–
Hunyad megye	303838	285802	94,1	36,9	–	285802	–
Kis-Küküllő megye	109197	20741	19,0	2,7	–	–	20741
Krassó-Szörény megye	443001	1481	0,3	0,2	–	1481	–
Nagy-Küküllő megye	145138	117795	81,2	15,2	44981	–	72814
Szeben megye	166188	133709	80,5	17,3	–	–	133709
Udvarhely megye	118275	3448	2,9	0,4	3448	–	–

Az 1900. évi népszámlálás során az anyanyelvi kérdőpont bővült. A számlálólapon ez erre vonatkozó kérdés így szerepelt: „Mi az anyanyelve, vagy az a nyelv, amelyet magáénak vall és legjobban és legszívesebben beszél?” Az anyanyelv kérdéséhez fűzött utasítás szerint: „Anyanyelv gyanánt mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető magáénak vall és amelyet a legtökéletesebben beszél.” A továbbiakban az utasítás megjegyzi, hogy az anyanyelv nem mindig „esik össze” a gyermekkorban az anyától elsajátított nyelvvel, majd hozzáteszi: „A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a családi nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszeresen beszélni szoktak.” Az anyanyelv kérdéshez fűzött magyarázat és az idézett utasítások a kérdés tartalmának lényegi átalakulását jelzik az előző két népszámláláshoz képest. Már 1890-ben felmerült: „jó volna – az utasításban vagy egyebütt – felvilágosítani a népet, hogy ez [vagyis az anyanyelv] alatt nem azt a nyelvet értjük, amelyen az illető egyén beszélni tanult, sem azt, amelyen a szülői beszéltek.”²⁰ Az 1900. évi népszámlálás előkészítői ez irányban léptek tovább, így az anyanyelv fogalma most már inkább a – sokat vitatott – ausztriai formulához, azaz a hétköznapi beszélt nyelvhez közelített. Ennek megfelelően a kapott feleletek is átértelmeződnek, amit figyelembe kell venni az 1900. évi eredmények értékelésekor.

A községi részletezésű I. népszámlálási közlemény tábláihoz ez alkalommal jegyzetanyag kapcsolódik, amely jelentősebb számú egyéb anyanyelvű esetében arról nyújt képet, hogy a gyűjtőrovatban milyen anyanyelvűek szerepelnek figyelemre méltóbb számban vagy arányban. Így, ha csak közvetve is, információkhoz juthatunk egyes töredék, illetve szórvány, ám helyenként komolyabb etnikai zárványt képező csoportok, mint például a térségben különösen nagy számban élő cigányok lokális jelenlétéről, elhelyezkedéséről, településen belüli súlyukról. A megjegyzésekben ezeket az információkat is közöljük.

A népszámlálást megelőző évtizedben a természetes szaporulat átlagértéke a születésgyakoriságnak a halandóságnál nagyobb arányú csökkenése következtében az érintett korabeli törvényhatóságok mindegyikében visszaesett; Hunyad megyében éves átlagban 6, a másik négy megyében 8–9 ezrelékes szintre szállt alább. A tényleges népszaporodás üteme azonban így is nagyobb volt, mint az előző évtizedben, részben a vándorlási veszteség mérséklődése folytán (különösen Nagy-Küküllő és Brassó megyében), részben pedig a vándorlások többletének köszönhetően (Szeben és Hunyad megyében). A romániai kivándorlás hevessége a kilencvenes években korabeli hivatalos értékelés szerint – a felerősödött visszavándorlásnak tulajdoníthatóan – csillapodott. A fentebb már ismertetett módszerrel számítva az érintett megyékből Kárpáton túl maradtak hiánya összességében most csupán fele akkora volt, mint az előző évtizedben (Fogaras megyéből azonban továbbra is erős az elszívárgás). A belső népcsera mérlegének változása ezzel egyidejűleg betelepédést is jelez az ország más részeiből. A belső vándorlások többlete Brassó, Szeben és Hunyad megyében a legjelentékenyebb; Hunyad megye kiugróan nagy vándorlási nyereségét ezen felül külföldről érkezettek is növelték. (Ld. a VII. és a IX. mellékleteket.)

A magyarság számereje a beköltözések hatására a korábbinál nagyobb lendülettel (a mai Szeben megyében 1,7, Brassó megyében 1,9, Hunyad megyében pedig 4,3 százalékponttal) nőtt. Arányuk növekedésében emellett az összes (polgári és katonai) népesség szerinti kimutatás többlete is bennfoglaltatik a polgári népességre szorítókozó korábbi nyilvántartással szemben, amit a nagy helyőrséggel rendelkező városok (Brassó és különösen Nagyszében) esetében szem előtt kell tartani. A mai Hunyad megyében az igen gyengén szaporodó románság aránya 4,6 százalékponttal esett vissza. Ugyancsak folytatódott, ha szerényebb ütemben is, a német ajkúak arányának csökkenése a mai Szeben és Brassó megyében (0,6–0,7 százalékponttal). Szembetűnően fogyott – az előző népszámlálással szembeni bevallási eltéréseknek köszönhetően, elsősorban az egykori Nagy-Küküllő, Szeben és Hunyad megyék területén – a cigány anyanyelvűek száma. Hiányuk a románok többleteként jelent meg, miként az a községi adatsorokból, illetőleg a 1890. és 1900. évi népszámlálás vonatkozó eredményeit feldolgozó anyanyelvi és felekezeti kereszt táblázatokból kiolvasható. (Vö. a XLIX. és L. mellékleteket.)

1910

Az ötödik – és e területen egyben az utolsó – magyar népszámlálást 1910-ben tartották. Eredményeit hat kötetben adták ki, az itt közölt adatokat az első kötet tartalmazza.²¹

A kötet fontos újítása az addigi népszámlálási közlésekhez képest, hogy a 100 léleknél népesebb puszták, telepek és egyéb külterületi lakott helyek – vagy esetenként az ennél kisebb egységek – fontosabb demográfiai adatait is bemutatja. Ezeket tájékoztatásul () között megadjuk, de – tekintve, hogy sok, időközben önállósult településrész adatai 1910-ből így sem ismeretesek – a mai közigazgatást követő községi összegzésben nem vettük számításba. A megyei összegeket a hivatalos romániai statisztikai közlemények visszatekintő idősoraihoz igazítottuk. Így a Szeben megyei összegből hiányoznak a Zsinnától Fehér megyéhez került Dobratelep számai. A Brassó megyei összeg pedig magában foglalja a ma Kovászna megyében található helységek idekerült településrészeinek (a Hidvégtől különvált Lúget, illetve az Aldobolytól elcsatolt Farkasvágó és Vámhidpuszta) adatait. A fennmaradó

²⁰ Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika és szervezete. Kiad. az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda. 148. p.

²¹ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. VI, 50*, 880 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt. Román feldolgozása a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1910. Transilvania. Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1999, Editura Staff. 711 p. (Studia censuaria Transilvanica.)

1485 főt az akkor Magyarbodzához tartozott Bodzavámra számítottuk, melynek lakosait román anyanyelvűnek és ortodox felekezetűnek vettük.

22. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1910. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	834108	(.)	100,0	239942	323526	270640
Alsó-Fehér megye	221618	16780	7,6	2,0	–	–	16780
Arad megye	414388	960	0,2	0,1	–	960	–
Brassó megye	101199	101199	100,0	12,1	101199	–	–
Fogaras megye	95174	95174	100,0	11,4	81973	–	13201
Háromszék megye	148080	7225	4,9	0,9	7225	–	–
Hunyad megye	340135	321006	94,4	38,5	–	321006	–
Kis-Küküllő megye	116091	22280	19,2	2,7	–	–	22280
Krassó-Szörény megye	466147	1560	0,3	0,2	–	1560	–
Nagy-Küküllő megye	148826	121225	81,5	14,5	45974	–	75251
Szeben megye	176921	143128	80,9	17,2	–	–	143128
Údvarhely megye	124173	3571	2,9	0,4	3571	–	–

A kötet további értéke, hogy minden egyes község polgári lélekszámát közli az öt utolsó népszámlálás szerint, s ennek során jegyzetben utal a községek státuszában beállott változásokra, sőt a helyi hatóságoktól bekért jelentések alapján az 1880 óta mutatkozó feltűnő lélekszámváltozásokra is magyarázattal szolgál. Ezeket a népességtörténeti adalékokat szintén beépítettük feldolgozásunkba, kiegészítve egy – ugyancsak az 1880–1910. évi népszámlálási adatokon alapuló – nemzetiségpolitikai indíttatású összeállítás vonatkozó jegyzetanyagával.²²

Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvre vonatkozó kérdésfeltevése azonos volt az 1900. évvel. Az utasítás ugyanakkor tovább árnyalta az anyanyelv fogalmát s egyúttal nyomatékositotta a már 1900-ban is észlelt fogalmi elmozdulást a beszélt nyelv irányában. Az anyanyelv fogalmát immár határozottan különválasztották az anyától tanult nyelv fogalmától, s eközben kihangsúlyozták a társadalmi érintkezés hatásait e nyelv választása során.²³ Az újabb változtatás, ha alapvetően nem is törte meg a magyar anyanyelvi statisztika viszonylagos egyöntetűségét, a tíz évvel korábbiánál valószínűleg nagyobb mértékben befolyásolta az adatok állagát. A kérdőpont-módosulásra tehát ezúttal is érdemes tekintettel lenni az anyanyelvi erőviszonyokban bekövetkezett változások regisztrálása során.

Az eltelt évtizedben az élveszületések évi átlagos aránya Fogaras megyében 1, Nagy-Küküllő megyében 2,1, Szeben és Brassó megyében 2,6–2,9, míg Hunyad megyében 4 ezrelékponttal volt alacsonyabb, mint a megelőző decenniumban. A halandóság mérséklődése csupán Hunyad és Szeben megyében haladta meg a születésgyakoriság csökkenését, ahol így a természetes szaporulat átlagértéke 6,7, illetve 8,6 ezrelékre emelkedett. A másik három törvényhatóságban a természetes szaporulat kisebb-nagyobb mértékben visszaesett; Fogaras és Brassó megyében így is tartotta a korábbi 9 ezrelékhez közeli szintet, Nagy-Küküllő megyében azonban több mint egy ezrelékponttal, 8 ezrelék alá süllyedt. A tényleges népnövekedés üteme Hunyad megyében volt a leggyorsabb; itt változatlanul jelentős vándorlási többlet is mutatkozott. Másutt azonban a népesség gyarapodását visszafogta a kivándorlás, mely ez alkalommal Fogaras mellett különösen Nagy-Küküllő megyében öltött komolyabb méreteket. Szám szerint Szeben megye kivándorlási vesztesége is tekintélyesnek mondható.

A kivándorlást ebben az évtizedben már hivatalosan is számon tartották, az adatgyűjtés azonban – különösen a visszavándorlást illetően – korántsem volt teljes. Az országhatáron túlra távozottak tényleges hiányát ezért a hivatalos nyilvántartás (LXXII. melléklet) és a demográfiai adatok révén következtetett számok (IX. melléklet) között kell keresnünk. (Tájékoztatóul közöljük, hogy a népmozgalmi adatokat figyelembe véve a hivatalosan kimutatott 23,7 százalékkal szemben országosan a kivándorlóknak kb. negyven százalékára becsülhető a visszavándorlók aránya,²⁴ a tényleges visszavándorlás azonban az érintett területen valószínűleg még ennél is nagyobb lehetett.)

A természetes népmozgalom és a kivándorlás adatait a statisztikai szolgálat anyanyelv (sőt az előbbieket felekezet) szerint is részletezte. (LXI–LVI., LXXII. mellékletek.) E szerint a románok élveszületési arányszáma a legmagasabb, kivéve Hunyad megyét, ahol az a magyarok körében nagyobb. A halandóság kedvezőbb alakulásának köszönhetően azonban Fogaras, Hunyad és Nagy-

²² Adatok a magyarság térvesztéséről a nemzetiségekkel szemben. Kézirat. Év és hely nélkül. 137 p. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.

²³ „Anyanyelv gyanánt minden befolyástól menten, a valósághoz híven, mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető egyén magáénak vall s amelyen legjobban és legszívesebben beszél. Ennélfogva megjegyzendő, hogy ámbár az anyanyelv a legtöbbször azonos azzal a nyelvvél, amelyet ki-ki gyermekkorában és rendszerint az anyjától tanult, mégis előfordulhat az az eset is, hogy a gyermek anyanyelve más, mint az anyjéé, különösen, ha a gyermek kisdédóvában, iskolában vagy egyéb társadalmi érintkezés által, vagy annak következtében, hogy szülői különböző anyanyelvűek, az anyjától különböző, más nyelvet sajátított el. A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a család nyelve, vagyis az a nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszerint beszélni szoktak.” Idézi Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. XXIII (1980). 8. sz. 88–89. p.

²⁴ A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 37.* p., (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 27. köt.) Ua. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 27.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

Küküllő megyében a magyar, sőt Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében – viszonylag alacsony születésgyakoriságuk ellenére – a német anyanyelvűek is a románok elé kerültek a természetes szaporulat rangsorában.

Az érintett megyékben a kivándorlók többsége a románok közül került ki, emellett Szeben és Nagy-Küküllő megyéből tekintélyes számban távoztak németek. Magyarok legtöbbször Nagy-Küküllő és Brassó megyéből keltek útra, de részeseidük a kivándorlásból csak ez utóbbi törvényhatóságban érte el népességi arányukat. A Brassó megyéből kivándorlók fő úti célja Románia, a többi megyéből távozóké – törvényhatóságoként változó arányban – inkább Amerika. Nagy-Küküllő megyéből számottevő kivándorlás folyt Németországba is.²⁵

A tényleges gyarapodás a meghatározó nemzetiségek esetében csak az egyéb, valamint – Nagy-Küküllőt kivéve – a magyar, továbbá egészen csekély mértékben a Hunyad megyei román anyanyelvűek körében haladta meg a természetes szaporulatot. A magyarok nyeresége megyeközi vándorlásaik többletéből adódik, az egyéb (cigány) anyanyelvűek számának – Szeben, Hunyad és főként Nagy-Küküllő megyében tapasztalható – növekedését azonban nem tényleges népmozgalmi események, hanem az előző felvétellel szembeni bevallási eltérések idézték elő, a román anyanyelvűek rovására.

A vázolt népmozgásoknak megfelelően az évtized során a magyar anyanyelvűek aránya lényegében változatlan iramban (a mai Szeben megyében 0,6, Brassó megyében 1,6, Hunyad megyében pedig 5 százalékponttal) növekedett. A románság részarányának csökkenése Hunyad megye mellett (ahol újabb 4,8 százalékpontot veszítettek) az egyéb nyelvűek erősödésével összefüggésben ezúttal kiterjedt Szeben és Brassó megyére (itt 1,3, illetve 1,4 százalékponttal esett vissza). Mindhárom megyében tovább gyengült a német nyelvűek számereje is (0,6–0,9 százalékponttal).

1920

A magyar államhatalom összeomlását követően a román hadsereg által megszállt területek nemzetiségi és felekezeti viszonyainak első felmérésére már 1919 elején, az erdélyi Kormányzótanács által elrendelt agrárösszeírás keretében sor került. A helyi előjáróságok jelentéseinek alapuló adatokat az állami statisztikai hivatal közlönyében 1921-ben egy tanulmány keretében megyénkénti összegzésben jelentették meg.²⁶ A következő, szintén közigazgatási célú – a választójogi és közigazgatási reform előkészítése érdekében az erdélyi belügyi államtitkárság által elrendelt – összeírást a kolozsvári tartományi statisztikai hivatal hajtotta végre 1920 decemberében. A nemzetiségi megoszlásra is kiterjedő eredményeket községenként, helységnévtár formájában hozták nyilvánosságra.²⁷

23. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1920. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	813629	(.)	100,0	238595	304510	270524
Județul Alba de Jos	214962	17159	8,0	2,1	–	–	17159
Județul Arad	397969	887	0,2	0,1	–	887	–
Județul Brașov	101953	101953	100,0	12,5	101953	–	–
Județul Caraș-Severin	424264	1386	0,3	0,2	–	1386	–
Județul Făgăraș	93916	93916	100,0	11,5	81451	–	12465
Județul Hunedoara	320428	302237	94,3	37,2	–	302237	–
Județul Odorhei	119385	3469	2,9	0,4	3469	–	–
Județul Sibiu	175515	143270	81,6	17,6	–	–	143270
Județul Târnava mare	148864	121551	81,7	14,9	45595	–	75956
Județul Târnava mică	113566	21674	19,1	2,7	–	–	21674
Județul Treiscaune	144905	6127	4,2	0,8	6127	–	–

A kolozsvári statisztikai hivatal igazgatójának és vezető munkatársának összeállításában megjelent kiadványt az adatfelvétel, – feldolgozás és –közlés során alkalmazott kétes eljárások miatt erős fenntartásokkal kell fogadnunk. A kötetet összeadási és nyomdahibákból eredő pontatlanságai miatt a maga korában a román statisztikusok sem tekintették megbízhatónak. A Dictionarul a főbb népességi adatokat, így a lakosság 1910. és 1920. évi lélekszámát, valamint nemzetiségek szerinti megoszlását a helységek betűrendjében tartalmazza; a kötetnek ezt a fő részét az adatokat összegző járási kimutatás vezeti be. Az adattár használata során hamar szembetűnik, hogy az összlakosság száma és az egyes nemzetiségek összesítésével nyert szám gyakran eltérnek egymástól, és az is előfordul, hogy egyes települések vagy adataik hiányoznak a kötetből, néha pedig felcserélődnek egymással. A helységnévtárban szereplő községenkénti adatok járási csoportosításával a hibák ellenőrizhetők és javíthatók lennének, ilyen fejezetet azonban a Dictionarulban nem találni.

Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai szemle szerkesztője ezt a sziszifuszi munkát annak idején elvégezte, és számításainak eredményeit külön kötetben közreadta.²⁸ Összeállításának hasznát növeli, hogy az 1920. évi román

²⁵ A magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1918. Budapest, 1918, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 65.* p.

²⁶ Popa, Valeriu – Istrate, N.: Starea economică a Transilvaniei. Notițe statistice. = Buletinul statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 139–169. p.

²⁷ Martinovici, C. – Istrati, N.: Dictionarul Transilvaniei, Banatului și cerorlatte ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107, 290, 52 p.

²⁸ Jakabffy Elemér: Erdélyi statisztikája. Lugos, Magyar Kisebbség, 1923. VII, 143 p.

népösszeírás adatait nem egyszerűen az aktuális járási és megyei beosztás szerint részletezve bocsátotta a közönség rendelkezésére, hanem kiegészítette az 1910. évi magyar népszámlálás megfelelő anyanyelvi, illetve felekezeti adataival. Így egyes községeknél különösebb magyarázat nélkül szembe ötlenek a Dicționarul pontatlanságai. Az Erdély statisztikájában követett eljárás elvileg alkalmas lehetne a Dicționarul kiigazítására, hiszen a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt, vagy az onnan hiányzó adatok a járási összegek alapján a maguk helyére beállíthatók lennének. A részadatok, illetve a kötetet bevezető megyei és járási összesítések azonban sok esetben így sem egyeztethetők össze egymással, ami azt a gyanút kelti, hogy a Dicționarul megannyi tévedése nem kizárólagosan felületességnek, hanem szerkesztés közben, vagy a nyomdai munkálatok során utólag történt beavatkozásnak a következménye. Talán Jakabffy is látta, hogy Dicționarul hibáinak mindenre kiterjedő helyreigazítása kivihetetlen, mert nem közli az egyéb nemzetiségűekre vonatkozó adatokat, így munkájában az összlélekszám a nemzetiségi összegek révén eleve nem ellenőrizhető. (Hozzá kell tenni, hogy az Erdély statisztikája sem mentes elírásoktól, s míg szerzője egyes esetekben a Dicționarul nyilvánvaló alaki hibáit javítatlanul hagyta, máskor a vitatható nemzetiségi adatokon akkor is változtatott, ha azok egyébként a községi vagy járási összegekbe hibátlanul beilleszthetők lettek volna.)

Feldolgozásunk során, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok – azaz a községi és járási részadatok vagy összegek – egybevetésével igyekeztünk kijavítani az elírásokat és pontatlanságokat. A Dicționarul adatainak számszakilag hibátlan rekonstruálása azonban nekünk sem sikerült. Az egyértelműen megállapítható tévedések esetében a hibás adatokat kiigazítottuk, máskor viszont el kellett tekintenünk a közbeavatkozástól. Az illető adat kérdéses voltát és a felmerült problémát minden alkalommal jelezzük, akár történt javítás, akár nem.

Az elmondottakból következően a községenkénti adatok alapján hibátlan területi összegzés nem nyerhető. Ezért a Dicționarul megyénkénti és járási eredményeit tekintettük mérvadónak, és ezekből kiindulva, a megfelelő községi adatok le-, illetve hozzászámításával jutottunk a mai közigazgatási beosztás szerinti összegekhez. Az átszámítást nemzetiségenként, az érintett megyék, járások és városok szerint a 24. táblázat részletezi.

24. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye, valamint az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve nemzetiségenként az 1920. évi népszámlálás időpontjában

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
<i>Brassó megye</i>	238595	138265	49000	48477	2853	2264
Județul Brașov	101953	36138	33584	30281	1950	1560
Județul Făgăraș	81451	74818	3679	2263	691	532
– Plasa Arpașul de jos	9416	9251	61	19	85	21
– Plasa Bran	20750	19963	425	339	23	4
– Plasa Făgăraș	20707	20442	188	24	53	18
– Plasa Șercaia	23726	22262	505	914	45	32
– Orașul Făgăraș	6852	2900	2500	967	485	457
Județul Odorheiu	3469	968	1366	1111	24	22
– Plasa Ocland	2564	623	1299	620	22	20
– Plasa Odorheiu	905	345	67	491	2	2
Județul Târnava mare	45595	22589	8027	14818	161	123
– Plasa Cîncul mare	12697	7058	1012	4615	12	8
– Plasa Cohalm	31167	14978	6981	9059	149	115
– Plasa Sighișoara	1731	553	34	1144	–	–
Județul Treiscaune	6127	3752	2344	4	27	27
– Plasa Sf. Gheorghe	6127	3752	2344	4	27	27
<i>Hunyad megye</i>	304510	247734	39222	8233	9321	4659
Județul Arad	887	883	4	–	–	–
– Plasa Hălmașiu	887	883	4	–	–	–
Județul Caraș-Severin	1386	1365	9	3	9	7
– Plasa Birchiș	1386	1365	9	3	9	7
Județul Hunedoara	302237	245486	39209	8230	9312	4652
– Plasa Baia de Criș	21072	20381	412	130	149	85
– Plasa Brad	29425	27574	1090	460	301	115
– Plasa Deva	30899	25041	5043	475	340	101
– Plasa Geoagiul de jos	16154	15504	346	37	267	137
– Plasa Hațeg	34484	32574	1324	163	423	111
– Plasa Hunedoara	20898	18287	1755	664	192	72
– Plasa Ilia	34274	33244	595	133	302	227
– Plasa Orăștie	18133	17055	656	410	12	15
– Plasa Petroșeni	60053	31111	19663	4064	5215	1958

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
– Plasa Pui	14223	13755	346	25	97	63
– Oraşul Deva*	7237	2606	3680	135	816	728
– Oraşul Haţeg	4043	2425	843	170	605	554
– Oraşul Orăştie	7144	4107	1492	1170	375	311
– Oraşul Hunedoara	4198	1822	1964	194	218	175
<i>Szeben megye</i>	<i>270524</i>	<i>158391</i>	<i>14481</i>	<i>90890</i>	<i>6762</i>	<i>2248</i>
Judeţul Alba de Jos	17159	13584	1540	1885	150	67
– Plasa Blaj	3338	2348	101	863	26	25
– Plasa Ocna Sibiului	9679	8259	391	918	111	30
– Oraşul Ocna Sibiului	4142	2977	1048	104	13	12
Judeţul Făgăraş	12465	11537	296	572	60	28
– Plasa Arpaşul de jos	12465	11537	296	572	60	28
Judeţul Sibiu	143270	86934	5452	46092	4792	1364
– Plasa Cîsnădie	28315	21987	561	5478	289	12
– Plasa Mercurea	23668	18258	98	4839	473	2
– Plasa Nocrich	16173	9699	326	5107	1041	32
– Plasa Sălişte	16714	16528	47	111	28	3
– Plasa Sibiu	25652	11909	129	12339	1275	5
– Municipiul Sibiu	32748	8553	4291	18218	1686	1310
Judeţul Târnava mare	75956	34016	4083	37135	722	542
– Plasa Agnita	21403	11741	712	8924	26	23
– Plasa Cîncul mare	5870	2942	134	2768	26	13
– Plasa Mediaş	30627	13750	1526	15280	71	65
– Plasa Sighişoara	7932	2364	80	5472	16	6
– Oraşul Mediaş	10124	3219	1631	4691	583	435
Judeţul Târnava mică	21674	12320	3110	5206	1038	247
– Plasa Dicioşanmartin	6929	3833	368	2279	449	48
– Plasa Husuşău	4660	2643	225	1467	325	21
– Plasa Ibaşfalău	6159	4380	686	1061	32	32
– Oraşul Ibaşfalău	3926	1464	1831	399	232	146

* A Dicţionarul-ban tévesen szereplő számokat – a megyei összegekkel is egyezően – az 1922. évi román statisztikai évkönyvből átvett adatokkal helyettesítettük.

Romániában a háborút követően több mint egy évtizedig nem került sor hivatalos népszámlálásra, ezért a Dicţionarult a vázolt hiányosságok ellenére ma is hasznosítható forrásnak fogadjuk el. Az adatok érvényességével kapcsolatosan a kortárs magyar szakemberek ugyan többször is hangoztatták fenntartásaikat (Jakabffy Elemér már a számok pusztja átcsoportosításával a Dicţionarul határos bírálatát nyújtotta, emellett kifogásait tételesen is kifejtette), kétségeik azonban elsősorban nem a közlés formai hiányosságaival, hanem a nemzetiségi felvétel hitelességével kapcsolatosak. (Igaz, e két mozzanat sok esetben összefügg egymással.) Ebben döntő szerepet játszik, hogy a háború utáni első román felvételek végrehajtói az etnikai összetételt a magyar statisztika gyakorlatától merőben eltérően, az úgynevezett „népi eredet” kritériuma alapján vizsgálták, az így kihozott eredmények pedig kibékíthetetlen ellentétben voltak a megelőző magyar népszámlálások anyanyelvi adataival.

Az 1919. évi összeírás – amely a vallási tagolódást is felmérte – lehetőséget nyújt arra, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a megvilágítására az adott felvétel rendszerén belül tegyünk kísérletet. Az 1919. évi felmérés felekezeti és nemzetiségi számait az 1920. évi román népösszeírás és az 1910. évi magyar népszámlálás adataival párhuzamba állítva a korabeli Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyék területén a 25. és 26. táblázat részletezi.

25. táblázat

A népesség felekezet szerint Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében 1910-ben és 1919-ben

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
Brassó				
Összesen	101199	103995	100,0	100,0
– Ortodox	35585	34762	35,2	33,4
– Görög katolikus	979	1116	1,0	1,1
– Római katolikus	11886	10533	11,7	10,1
– Református	6854	5272	6,8	5,1

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
– Evangélikus	42901	49137	42,4	47,2
– Unitárius	1441	1070	1,4	1,0
– Izraelita	1503	2038	1,5	2,0
– Egyéb	50	67	0,0	0,1

Fogaras

Összesen	95174	95669	100,0	100,0
– Ortodox	61881	64079	65,0	67,0
– Görög katolikus	23651	24489	24,8	25,6
– Római katolikus	3024	2076	3,2	2,2
– Református	2441	1795	2,6	1,9
– Evangélikus	2768	2149	2,9	2,2
– Unitárius	482	296	0,5	0,3
– Izraelita	905	686	1,0	0,7
– Egyéb	22	99	0,0	0,1

Hunyad

Összesen	340135	3330525	100,05	100,0
– Ortodox	217425	2209575	63,95	66,3
– Görög katoliku	60024	617824	17,64	18,6
– Római katolikus	34668	267178	10,28	8,0
– Református	16675	129915	4,95	3,9
– Evangélikus	4110	37190	1,20	1,1
– Unitárius	1525	13025	0,55	0,4
– Izraelita	5679	46559	1,79	1,4
– Egyéb	29	9299	0,09	0,3

Nagy-Küküllő

Összesen	148826	148353	100,0	100,0
– Ortodox	51622	52063	34,7	35,1
– Görög katolikus	17145	15835	11,5	10,7
– Római katolikus	5042	4075	3,4	2,7
– Református	8320	7844	5,6	5,3
– Evangélikus	62370	64341	41,9	43,4
– Unitárius	3222	3187	2,2	2,2
– Izraelita	1089	957	0,7	0,6
– Egyéb	16	51	0,0	0,0

Szeben

Összesen	176921	171465	100,0	100,0
– Ortodox	99952	101020	56,5	58,9
– Görög katolikus	16064	13102	9,1	7,6
– Római katolikus	9503	7820	5,4	4,6
– Református	3528	2553	2,0	1,5
– Evangélikus	45912	45262	25,9	26,4
– Unitárius	379	172	0,2	0,1
– Izraelita	1565	1372	0,9	0,8
– Egyéb	18	164	0,0	0,1

26. táblázat

A népesség anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében 1910-ben 1919-ben és 1920-ban

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Brassó						
Összesen	101199	103995	101953	100,0	100,0	100,0
– Román	35091	35170	36138	34,7	33,8	35,5
– Magyar	35372	34433	33584	34,9	33,1	32,9

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
– Német	29542	31498	30281	29,2	30,3	29,7
– Zsidó	.	2038	1560	.	2,0	1,5
– Egyéb	1194	856	390	1,2	0,8	0,4
Fogaras						
Összesen	95174	95669	93916	100,0	100,0	100,0
– Román	84436	88380	86355	88,7	92,4	92,0
– Magyar	6466	3825	3975	6,8	4,0	4,2
– Német	3236	2572	2835	3,4	2,7	3,0
– Zsidó	.	686	560	.	0,7	0,6
– Egyéb	1036	206	191	1,1	0,2	0,2
Hunyad						
Összesen	340135	333052	320428	100,0	100,0	100,0
– Román	271675	282468	262569	79,9	84,8	81,9
– Magyar	52720	36881	39978	15,5	11,1	12,5
– Német	8101	5316	8521	2,4	1,6	2,7
– Zsidó	.	4655	4656	.	1,4	1,4
– Egyéb	7639	3732	4704	2,2	1,1	1,5
Nagy-Küküllő						
Összesen	148826	148353	148864	100,0	100,0	100,0
– Román	60381	64835	67612	40,6	43,7	45,4
– Magyar	18474	15880	16187	12,4	10,7	10,9
– Német	62224	63921	63819	41,8	43,1	42,9
– Zsidó	.	957	966	.	0,6	0,6
– Egyéb	7747	2760	280	5,2	1,9	0,2
Szeben						
Összesen	176921	171465	175515	100,0	100,0	100,0
– Román	113672	112187	112720	64,3	65,4	64,2
– Magyar	10159	6734	5758	5,7	3,9	3,3
– Német	49757	48915	51856	28,1	28,5	29,6
– Zsidó	.	1372	1460	.	0,8	0,8
– Egyéb	3333	2257	3721	1,9	1,3	2,1

A két táblázat oszlopaiból kitűnik, hogy a vallási megoszlásban az 1919. évi román felvétel idején bekövetkezett módosulások kisebbek (kivált, ha a felekezeteket nemzetiségi jellegük szerint csoportosítjuk), mint amelyek a népesség etnikai összetételében tapasztalhatók. (Kétségtelen ugyanakkor, hogy a két ismérv arányváltozása közötti eltérés kevésbé szembetűnő, mint a jelenkori Erdély más térségeiben.) A vallási felvételben észlelt elmozdulások vélhetően az új főhatalom berendezkedése által még kevésbé befolyásolt népmozgalmi folyamatokat takarnak (kezdődő menekülésekkel igen, jelentősebb román betelepüléssel azonban nem kell számolnunk), így az anyanyelv és a felekezet között az évtized elején rögzített összefüggések többé-kevésbé 1919-ben is változatlanok vehetők. Ebből a feltételezésből kiindulva az 1919. évi felekezeti adatok alapján következtetni tudunk a népesség feltehető anyanyelvi megoszlására, az ily módon becsült anyanyelvi összetétel és az összeírás által kimutatott etnikai struktúra eltéréseivel pedig a korabeli magyar és román nemzetiségstatisztika felfogásbeli különbségei számszerűsíthetők. Számításaink eredményét a 27. táblázat összegzi.

27. táblázat

Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megye népességének becsült anyanyelvi megoszlása főbb nemzetiségek szerint 1919-ben az 1910. évi anyanyelvi-felekezeti arányszámok és az 1919. évi összeírás felekezeti adatai alapján

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Brassó	103995	34378	35072	33399	1146
Fogaras	95669	87447	4696	2470	1056
Hunyad	333052	276949	42503	6703	6897
Nagy-Küküllő	148353	59609	17174	63963	7607
Szeben	171465	112039	8096	48305	3025

A számítást a román, magyar, német és egyéb anyanyelvűeknek az egyes felekezeten belül 1910-ben képviselt arányából kiindulva végeztük oly módon, hogy az illető felekezet 1919. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az egyes nemzetiségekre. Az így feltételezett fiktív anyanyelvi értékeket azután a tényleges, „etnikai eredet” szerinti számokkal vetettük egybe. Az eredményt a 28. táblázat tartalmazza.

28. táblázat
A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–)
az 1919. évi összeírás etnikai eredet szerinti kimutatásában a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben
Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében

Megye	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Brassó	792	–639	–1901	2038	–290
Fogaras	933	–871	102	686	–850
Hunyad	5519	–5622	–1387	4655	–3165
Nagy-Küküllő	5226	–1294	–42	957	–4847
Szeben	148	–1362	610	1372	–768

Mint látható, a magyar, a német (és jiddis), valamint az egyéb anyanyelvűek veszteségeit a román és a zsidó nemzetiségűek nyeresége ellentételezte. A magyar anyanyelvűek vesztesége főként a zsidóságra, kisebbrészt pedig – inkább Hunyad és Brassó megyében – a görög szertartásúakra jutott. A román nemzetiségűek nyeresége ez utóbbiak, illetőleg – Hunyad és Nagy-Küküllő megyére összpontosulva – az egyéb (cigány) nyelvűek közül került ki. A németek Brassó megyei – rendhagyó – veszteségére az evangélikusok 1919. évi kivételesen megnövekedett nagy száma (s köztük a magyarok esetleg hangsúlyozottabb jelenléte) kínál magyarázatot.

Az 1919. évi összeírás nem rendes úton végrehajtott népszámlálás volt. Az adatokat az erdélyi Kormányzótanács földművelési ügyosztálya által kiküldött kérdőíveken a községi elöljáróságoknak kellett beszolgáltatniuk. A kérdőívek visszajuttatása elhúzódott és összesítésükre sok nehézség után csaknem egy év elteltével került sor. A világháborús időszak természetes és mechanikus népmozgásainak tényleges mérlege így közelítő biztonsággal csak az 1920. évi összeírás adatai alapján vonható meg.

Az összes népesség – s ezen belül a magyar és román nemzetiségűek – tényleges gyarapodásának vagy fogyásának összetevőit az öt érintett megyében a 29. táblázat részletezi.

29. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok és magyarok tényleges gyarapodásának
vagy fogyásának (–) forrásai Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megye
területén 1910–1920 között
(Ezer fő, becsült adatok)

A népszaporodás vagy fogyás (–) forrásai	Időszak	Összes népesség	Román	Magyar
Természetes szaporulat	1911–1918	6,6	–	4,5
Kivándorlás	1911–1915	–16,7	–12,4	–0,9
Belső vándorlások többlete	1911–1918	5,0	–	2,0
Háborús embervesztés	1914–1918	–22,8	–15,2	–3,2
Természetes szaporulat	1919–1920	9,9	8,1	0,5
Menekülések	1918–1920	–20,5	–	–17,5
Belső vándorlások többlete	1918–1920	10,9	10,9	–
Tényleges szaporodás vagy fogyás	1911–1920	–21,6	–8,6	–14,6
A népszámlálási eredmények különbözete	1911–1920	–21,6	0,2	–23,7
Népszámlálási nyereség vagy veszteség	1920	–	8,8	–9,1

A táblázatban szereplő adatok – a népszámlálási eredmények különbözetének és az összes népesség természetes szaporulatának a kivételével – hozzávetőleges becslések. A két fő etnikum természetes szaporulatának kiszámításához 1911–1918 között a magyar statisztikai hivatal népmozgalmi közléseit vettük alapul. Az összes népesség 1919–1920. évi szaporodását a románok és magyarok között 1920. évi népességi arányuknak megfelelően osztottuk szét. A menekültek számát, tekintettel az újkeletű beköltözésekre, az ipari, valamint a katonai vándornépesség magas arányára, a korábbi kötetekben alkalmazott módszerek alapján becsülhetők²⁹ magasabb értékben állapítottuk meg. Az 1911–1915 közötti kivándorlási veszteség – a ki- és visszavándorlások különbözete – a statisztikai szolgálat nyilvántartása szerint 22382 fő, mi azonban a visszatérők számát a hivatalosan kimutatottnál többnek vettük, így jött ki a táblázatban szereplő 16,7 ezres szám. Feltevésünk szerint a magyarok kivándorlásból adódó veszteségeit belső

²⁹ Ha az 1918. októbertől és 1920. decembertől közötti hivatalos menekültstatisztika 154,3 ezer fős kimutatására a jelenkori Erdély területén 1910-ben összeírt magyar anyanyelvűeknek az érintett területre jutó hányadát számítjuk, kb. 11 ezres értékhez jutunk. Ha az összes menekülthez az 1930. évi magyar népszámlálás születési hely szerinti kimutatásából vesszük azt a hányadot, amely a Romániához került részekben születettek számából az érintett törvényhatóságokra jut, ez a szám 13,2 ezerre emelkedik. Vö. Thirring Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szemle. XVI (1938). 4. sz. 390. p., Félmillió hontalan magyar. = Statisztikai Tudósító. II (1934). 6. sz. 2. p.

vándormozgalmuk nyereségei bőven ellensúlyozták. Az 1911–1918 között betelepülők – majd az ezt követően kényszerűen távoztak – közé nem magyar anyanyelvűeket is soroltunk.

Az előbbiekből következően a 29. táblázat utolsó számsora – a minuciózus részadatok ellenére – inkább csak nagyságrendeket valószínűsítő becslés. Az így származtatott értékek mindenesetre egybevágóak az 1919. évi összeírás elemzése során nyert számokkal, jelezve egyúttal, hogy az érintett megyékben a magyarság két népszámlálás közti tényleges veszteségeinek csak kisebbik hányada róható fel az 1920. évi nemzetiségi számbavétel során alkalmazott módszereknek (és ez a hiány is főként a zsidó kiválásból adódik). A lényegi fogyatkozás az összeomlást kísérő – a hunyadi bányá- és iparvidékre összpontosuló – kényszermozgások következménye.

Az évtized során a régió törvényhatóságainak lélekszáma többnyire nem sokat változott. Csupán Hunyad megyéé apadt számottevően; a népesség itteni fogyását az amúgy is alacsony természetes szaporulatnál a háborús évek születéskiesése, a megnövekedett halálozások, illetve a hatalmaváltozást kísérő tömeges menekülések együttesen idézték elő. A természetes népmozgalmi tényezőkkel szemben – melyek alakulása inkább a románság esetében érezte negatív hatását – a vándormozgások a nemzetiségi összetételt egyértelműen a magyarság hátrányára befolyásolták. A vándorlási egyenleg itteni 12,4 ezer fős passzívuma – melyhez a természetes és a tényleges népszaporulat (vagy fogyás) különbözetéből a harctéren elesettek, a holtak nyilvánított eltűntek és hadifoglyok leszámításával becslés útján jutottunk³⁰ – teljes egészében az elmenekült magyarok hiányából adódik. A helyi igazgatási központok, bányá- és ipartelepek, vasúti csomópontok korábban növekvő (bár inkább csak szórványt alkotó) magyar közösségeinek többsége csappant meg ily módon a hatalmaváltás után. Hasonló jellegű veszteség csökkentette kevesebb mint kétharmadára Fogaras és alig több mint a felére Szegen megye amúgy is töredék magyar lakosságát. (Ehhez Nagyszeben városában – csakúgy mint Brassóban – a magyar ajkú katonaság távozása is hozzájárult.)

1930

1927 áprilisában a román Belügyminisztérium kísérletet tett a lakosság számának általános ellenőrzésére. Az akció végrehajtói a nemzetiségi hovatartozás kimutatásakor ezúttal is a „népi leszármazás” homályos, erősen aktuálpolitikai töltetű és fajbiológiai színezetű fogalmával operáltak. E művelet során a nemzetiséget sok esetben a lakosok tényleges bevallását figyelmen kívül hagyva, névelémmel vagy pedig a felekezeti kötődés alapján állapították meg. A statisztikai hivatal elhatárolódása következtében eleve kudarca ítélt, sebtében végrehajtott regisztráció részletes eredményeit nem hozták nyilvánosságra.

Az I. világháború után az első valódi, tudományos alapokon végrehajtott és ily módon hitelt érdemlő népszámlást 1930. december 29-ei eszmei időponttal tartották Romániában. A korszakos jelentőségű felvétel az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti hovatartozás vizsgálatára egyaránt kiterjedt. Eredményeit tíz kötetből álló gazdag adattár tartalmazza, melyek közül az állandó népesség megoszlását községenként az említett ismérvek szerint a második kötet részletezi.³¹

Időközben területi átszervezés is lezajlott Romániában. Az új beosztást a közigazgatás egységesítéséről 1925 júniusában hozott törvény alapján a 2465. sz. királyi rendelet szabályozta. A népszámlálás lélekszámadatait immár az új megyei határoknak megfelelően a mai közigazgatási beosztással egybevetve a 30. táblázat tekinti át.

30. táblázat
Brassó, Hunyad, Szegen megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1930. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szegen
Megye	(.)	892327	(.)	100,0	265414	319929	306984
Județul Alba	212749	889	0,4	0,1	–	889	–
Județul Arad	423649	993	0,2	0,1	–	993	–
Județul Brașov	168125	157251	93,5	17,6	157251	–	–
Județul Făgăraș	86039	86039	100,0	9,6	70372	–	15667
Județul Hunedoara	332118	316732	95,4	35,5	–	316732	–
Județul Odorhei	130282	1545	1,2	0,2	1545	–	–
Județul Prahova	477750	2113	0,4	0,2	2113	–	–
Județul Severin	239586	1315	0,5	0,2	–	1315	–
Județul Sibiu	194619	183226	94,1	20,5	–	–	183226
Județul Târnava-Mare	147994	112808	76,2	12,7	31395	–	81413
Județul Târnava-Mică	149482	26678	17,8	3,0	–	–	26678
Județul Trei-Scaune	136122	2738	2,0	0,3	2738	–	–

Az élveszületések évi átlagos mutatója a húszas évek első felében Nagy-Küküllő megyében kissé emelkedett a század első évtizedéhez képest. A születésgyakoriság Szegen és Hunyad megyében sem csökkent számottevően, Fogaras és Brassó megyében viszont már 3,3, illetve 4,8 ezrelékponttal visszaesett. Ám a halandóság is ugyanebben a két törvényhatóságban mérséklődött a legnagyobb arányban (5 ezrelékponttal), így a természetes reprodukció – a másfél évtizeddel korábbiaknál magasabb, évi 8–11 ezrelék közti átlagértékekkel – végső soron mindenütt kedvezően alakult. A népességszaporulat növekedése Szegen és Nagy-Küküllő

³⁰ Források: Mike Gyula: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztése a világháborúban. = Magyar Statisztikai Szemle. V (1927). 7. sz. 627. p., Winkler, Wilhelm: Die Totenverluste der öst.ung. Monarchia nach Nationalitäten. Wien, 1919, Verlag Seidl und Sohn. 31–34. p.

³¹ Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. CLX, 780 p., 4 t.

megyében volt a legjelentékenyebb. Ez a kedvező irányzat azonban a húszas évek második felében – a születési és halálozási arányszám azonos mértékű enyhe elmozdulása mellett (le-, illetve felfelé) – csupán Nagy-Küküllő és Brassó megyében folytatódott. A másik három megyében a születésgyakoriságnak a halálozásokét meghaladó (Fogaras megyében zuhanásszerű) csökkenése a természetes szaporulatot már visszavetette. A visszaesés Hunyad és Fogaras megyében volt a legerőteljesebb, mely két törvényhatóságban ez a mutató évi átlagban 6 ezrelék alá süllyedt. (Hangsúlyozva természetesen, hogy a közigazgatási változások következtében az összehasonlítás eltérő megyeterületekre vonatkozik.)

A tényleges népszaporodás ütemét tekintve Brassó és Szeged megye áll az első helyen (évi átlagban 19,2, illetve 13,9 ezrelékkal) a megyeszékhelyek tekintélyes vándorlási nyereségének köszönhetően, majd a sorban utánuk az elvándorlás által kevésbé érintett Nagy-Küküllő megye következik (8,9 ezrelékkal). Hunyad megye népessége az előbbieknél mérsékeltebben gyarapodott, Fogaras megye lélekszáma pedig – a nagyarányú vándorlási veszteségek folytán – csökkent.

31. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-) nemzetiség szerint 1920–1930 között, a népesség száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, továbbá az anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeged megyében*

	A népesség száma			Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-) nemzetiség szerint		Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
	Nemzetiség	Anyanyelv		Szám szerint	Ezer főre éves átlagban	
	1920	1930	1930			
Brassó						
Összesen	138627	168125	168125	29498	19,2	-
- Román	69428	83948	85519	14520	18,9	+1571
- Magyar	36532	44761	46798	8229	20,2	+2037
- Német	30666	33348	33592	2682	8,4	+244
- Zsidó/Jiddis	1580	2438	615	858	42,7	-1823
- Egyéb	421	3630	1601	3209	158,5	-2029
- Ebből cigány	.	1997	1190	.	.	-807
Fogaras						
Összesen	87401	86039	86039	-1362	-1,6	-
- Román	70422	67375	69685	-3047	-4,4	+2310
- Magyar	5401	4768	5049	-633	-12,5	+281
- Német	10838	10750	10828	-88	-0,8	+78
- Zsidó/Jiddis	556	442	58	-114	-22,8	-384
- Egyéb	184	2704	419	2520	174,5	-2285
- Ebből cigány	.	2513	269	.	.	-2244
Hunyad						
Összesen	316764	332118	332118	15354	4,7	-
- Román	258916	272283	277705	13367	5,0	+5422
- Magyar	39977	37584	40375	-2393	-6,2	+2791
- Német	8521	8282	7422	-239	-5,7	-860
- Zsidó/Jiddis	4656	4662	2268	6	0,1	-2394
- Egyéb	4694	9307	4348	4613	65,9	-4959
- Ebből cigány	.	5128	1049	.	.	-4079
Nagy-Küküllő						
Összesen	135366	147994	147994	12628	8,9	-
- Román	63146	66307	68259	3161	4,9	+1952
- Magyar	14074	17419	18094	3345	21,2	+675
- Német	56657	58810	58970	2153	3,7	+160
- Zsidó/Jiddis	978	1061	511	83	8,2	-550
- Egyéb	511	4397	2160	3886	158,4	-2237
- Ebből cigány	.	3767	1629	.	.	-2138
Szeged						
Összesen	169334	194619	194619	25285	13,9	-
- Román	107236	120738	125686	13502	11,9	+4948
- Magyar	6947	9085	9325	2138	26,7	+240
- Német	50204	56999	57215	6795	12,7	+216
- Zsidó/Jiddis	1406	1400	691	-6	-0,4	-709
- Egyéb	3541	6397	1702	2856	57,5	-4695
- Ebből cigány	.	4961	512	.	.	-4449

* Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

A magyar nemzetiségűek számaránya egy évtized lepergése alatt egyedül a mai Hunyad megye területén lett alacsonyabb (1,3 százalékponttal), Szeben, illetve Brassó megyében 0,6–1 százalékponttal nőtt. A románok számereje ellenben csupán Hunyad megyében emelkedett (ott is mindössze 0,5 százalékponttal), a másik két megyében – az egyéb nemzetiségűek erősödésével párhuzamosan – 1,7–2,3 százalékponttal csökkent. Mérsékeltébb arányban a németek is veszítettek számerejükéből. Az anyanyelvi kimutatásban kirajzolódó kép némileg eltér ettől: az 1930. évi népszámlálás ugyanis a három mai megyében 15773-mal több román és 6211-gyel több magyar anyanyelvűt talált, mint ahányat nemzetiségük szerint regisztráltak ugyanott. (Ilyenformán az anyanyelvi arányszámok mind a magyarok, mind pedig a románok esetében kedvezőbben alakultak a nemzetiséginél.) Ezzel egyidejűleg a jiddis nyelvűek száma 5868-cal, a cigány nyelvűeké pedig 14419-cel volt kevesebb, mint a zsidó, illetve cigány nemzetiségűeké.

Az 1930. évi census az anyanyelvi, nemzeti (illetve felekezeti) hovatartozás egyidejű vizsgálatára révén a korábbi román összeírások egysíkú felvételeivel szemben kétségtelenül – a népszámlálási főigazgató, Sabin Manuilă szavait idézve – „eleven képet nyújtott a valóságról”,³² még ha a három szempont összevetése által kínált információs lehetőségeket nem is merítette ki, hiszen a népszámlálási közlemény sem az anyanyelvi és nemzeti, sem pedig az anyanyelvi/nemzeti és felekezeti adatok kombinációját nem tartalmazza.

Emlékeztetnünk kell ugyanakkor arra, hogy ennek – az 1930. évi népszámlálás etnikai adatai nyújtotta – képnek a valóságát a magyar szakemberek egybehangozón vitatták. A megelőző román népesség-számbavételek (főként az 1927. évi belügyi népszámlálás) körülményeinek ismeretében éltek a gyanúperrel – és ebbéli aggodalmukat a felvétel idején tapasztalt rendellenességek is megerősítették –, hogy az összeírók a népszámlálási törvényben és a végrehajtási utasításban foglalt méltányos elveket esetenként figyelmen kívül hagyva, bizalmas utasításokat követve a magyarok szempontjából hátrányos eredmények elérésére törekedtek.

A vitatott hovatartozású etnikai csoportok zöme azonban, akiknek jelenléte tömegesebb népszámlálási visszaélésekre adhatott alkalmat, Erdély más vidékein élt. A nemzeti bevallás adatai is azt jelzik, hogy az előző felvétel helyenkénti túlkapásai – melyekkel a románok számát igyekeztek szaporítani a cigányság rovására – ezúttal tömeges méretekben nem ismétlődtek meg. Ezért az esetleges anomáliák ellenére is a népszámlálás adatait a kötetben tárgyalt területen – a Bánsághoz hasonlóan – megközelítőleg helyeseknek tarthatjuk.

1941

A következő román népszámlálásra 1941. április 6-án – az 1930. évi népszámlálási törvényben előírt időponthoz képest négy hónapos késéssel – került sor. A felvételt az 1930. évihez hasonló alaposítással tervezték meg: a nemzetiségen kívül az anyanyelvet, a felekezeti hovatartozást és – a román népszámlálások közt egyedülálló módon – az egyéb nyelvek ismeretét is kérdezték. Emellett a szülők népi származása, sőt a vallásváltozás tudakolása is bekerült a kérdések közé. A szokatlanul aprólékos, szinte végletekig finomított eljárás nem titkoltan a faji ideológia jegyeit viselte magán; ez alkalommal ismét a népi eredet (originea etnică) került a vizsgálódások középpontjába, ami ez egy évtizeddel korábbi gyakorlathoz képest komoly visszalépést jelentett.

A páratlanul gazdag adattömeg – a vizsgálódás eszmei háttérétől és a felvétel történelmi körülményeitől függetlenül – rendkívül összetett elemzéshez nyújthatna nyersanyagot, ezért különösen sajnálatos, hogy a vonatkozó eredmények teljes körű feldolgozása a háborús viszonyok következtében végül is elmaradt. A számbavételnek csak az előzetes eredményeit publikálták; ennek keretében is csupán a népesség „etnikai eredetére” vonatkozó főbb közszegintű adatok láttak napvilágot.³³ (Ezen felül, a Zsidó Világkongresszus romániai tagozatának forrásközlése jóvoltából az izraelita felekezetűek lélekszámára vonatkozó helyesgenkénti adatok is rendelkezésre állnak.)³⁴

32. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1941. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Megye	(.)	960782	(.)	100,0	300369	323197	337216
Județul Alba	224355	872	0,4	0,1	–	872	–
Județul Arad	426009	952	0,2	0,1	–	952	–
Județul Brașov	210887	191702	90,9	20,0	191702	–	–
Județul Făgăraș	89669	89669	100,0	9,3	73494	–	16175
Județul Hunedoara	339062	320198	94,4	33,3	–	320198	–
Județul Prahova	568639	2764	0,5	0,3	2764	–	–
Județul Severin	243405	1175	0,5	0,1	–	1175	–
Județul Sibiu	215570	203845	94,6	21,2	–	–	203845
Județul Târnava-Mare	164646	118611	72,0	12,4	29649	–	88962
Județul Târnava-Mică	163370	28234	17,3	2,9	–	–	28234
Udvarhely megye	117657	2760	2,3	0,3	2760	–	–

³² Manuilă, Sabin: Die volkspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens. Bukarest, 1941, Dacia Bücher – Kleine Schriften. 44. p.

³³ Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.

³⁴ Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, 1947, Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 62–63., 86., 91–94., 129–130., 133–134. p.

1931 és 1939 között az előző évtized második feléhez viszonyítva a születésgyakoriság Nagy-Küküllő és Hunyad megyében csökkent a legnagyobb mértékben: 5,5 és 6,5 ezrelékponttal. Szeben megyében az élveszületések aránya 3,6, Brassó megyében 2,7, Fogaras megyében pedig 2,1 ezrelékponttal lett kevesebb. A halálozási arányszám mérséklődése most is kisebb mértékű, mint a születéseké, így a reprodukció értékei is – eltérő arányban ugyan – tovább csökkentek. A természetes szaporulat szintje csupán Brassó megyében maradt lényegében változatlan (éves átlagban 9,3 ezrelék), Hunyad megyében ellenben csaknem a harmadára (2,3 ezrelékre) esett vissza; a többi törvényhatóság mutatói e két szélső érték között helyezkednek el. A természetes szaporodást etnikumonként vizsgálva Brassó és Szeben megyében a románok, Nagy-Küküllő megyében a magyarok, Fogaras megyében a németek és az egyéb nemzetiségűek mutatói a kedvezőbbek; ez utóbbi két nemzetiség reprodukciója Nagy-Küküllő megyében (valamint a németeké Szebenben) szintén átlag fölötti értékeket ért el. A Hunyad és Fogaras megyei demográfiai hullámvölgy számbeli fölényük folytán túlnyomórészt a románságot sújtotta.

A vázolt természetes népmozgalmi tendenciákkal egybevetően az 1941. évi számlálás Brassó és Szeben megyében a népesség kiemelkedő arányú gyarapodását rögzítette. A VII. és XXVII. táblamelléklet jól mutatja, hogy ehhez a növekedéshez a mechanikus népmozgalom is jelentékeny hozzájárult, aminek hatása elsősorban az igazgatási – s egyúttal ipari – központokban (Brassóban és Nagyszebenben) jelentkezett. A vándorlások többlete szinte kizárólag a románok számát növelte. (Lásd a továbbiakban a 33. táblázatot.)

A természetes és tényleges szaporulat különbözete a románok esetében (nyilvánvalóan ugyancsak a bánya- és iparvidékek szívóhatásának köszönhetően) Hunyad megyében is tekintélyes pozitívumot jelez. A megyeszékhely Déva vándorlási többletében már inkább a II. bécsi döntést követően megindult kölcsönös népcseré hatása mutatkozik. Hasonló okokkal magyarázható a magyarság mindenütt jelentkező (a Székelyföldről elszármazottak visszaáramlása következtében Brassó és Hunyad megyében különösen drámai méreteket öltő) vándorlási vesztesége. Az egyéb nemzetiségűeknél a fenti két érték különbsége már bevállási eltéréseket takar. Az eltérések iránya rapszodikusan változó; egyes községekben az egyéb nemzetiségűek száma a románok rovására hirtelen megugrott, másutt viszont az egy évtizeddel korábban nagy számban felbukkant egyéb (többnyire cigány) nemzetiségűek most ismét eltűntek a román „etnikai eredetűek” között. Az egyenleg Hunyad és Szeben megyében negatív, a többiek esetében (Nagy-Küküllő megyére összpontosulva) pozitív előjelű az egyéb nemzetiségűekre nézve; a törvényhatóságok összességét tekintve azonban az eltérések kiegyenlítik egymást, s a végső mérleg kis mértékben inkább a románság számára kedvező.

Mindezek következtében az 1941. évi népszámlálás román-magyar viszonylatban a századfordulón kialakult etnikai szerkezet első megroppanását rögzítette Dél-Erdély e térségében. A magyarság részaránya az általuk nagyobb számban lakott területeken, azaz a mai Brassó és Hunyad megyékben 6,6, illetve 5 százalékponttal csökkent, de a tíz évvel korábbihoz képest Szeben megyében is 1,8 százalékponttal kevesebb. Kisebb – egy százalékpont körüli – mértékben az egyéb, valamint Hunyad megyét kivéve a német nemzetiségűek is teret veszítettek. A románok számereje viszont e három mai megyében 7,1, 5,8, illetve 3,4 százalékponttal nőtt.

33. táblázat

Tényleges és természetes népszaporodás, valamint a két érték különbözete Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében nemzetiség szerint 1930 és 1941 között^a

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes népszaporodás vagy fogyás (-)	Tényleges és természetes szaporodás különbözete
	1930	1941			
Brassó					
Összesen	176478	210887	34409	17250	17159
– Román	88202	129950	41748	12050	29698
– Magyar	48308	37423	-10885	3030	-13915
– Német	33369	36677	3308	2140	1168
– Egyéb	6599	6837	238	30	208
– Ebből zsidó	2445	.	.	-25	.
Fogaras					
Összesen	86039	89669	3630	4243	-613
– Román	67375	70752	3377	2980	397
– Magyar	4768	3776	-992	191	-1183
– Német	10750	11005	255	767	-512
– Egyéb	3146	4136	990	305	685
– Ebből zsidó	442	.	.	-24	.
Hunyad					
Összesen	332118	339062	6944	7445	-501
– Román	272283	297590	25307	6442	18865
– Magyar	37584	21565	-16019	1083	-17102
– Német	8282	9431	1149	-245	1394
– Egyéb	13969	10476	-3493	165	-3658
– Ebből zsidó	4662	.	.	23	.

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes népszaporodás vagy fogyás (-)	Tényleges és természetes szaporodás különbözete
	1930	1941			
Nagy-Küküllő					
Összesen	155282	164646	9364	14580	-5216
- Román	66989	70764	3775	6130	-2355
- Magyar	24367	20466	-3901	2270	-6171
- Német	58164	60141	1977	5600	-3623
- Egyéb	5762	13275	7513	580	6933
- Ebből zsidó	1093	.	.	40	.
Szeben					
Összesen	194619	215570	20951	16841	4110
- Román	120738	145210	24472	11091	13381
- Magyar	9085	5975	-3110	202	-3312
- Német	56999	61623	4624	5358	-734
- Egyéb	7797	2762	-5035	190	-5225
- Ebből zsidó	1400	.	.	10	.

^a Brassó és Nagy-Küküllő megyében a közigazgatási határok időközbeni változása miatt a természetes szaporulat számított értékeivel.

1956

A II. világháború utáni első népszámlálást 1948. január 25-ei kezdettel hajtották végre Romániában, a szövetkezesítés előkészítését célzó mezőgazdasági összeírással egybekötve. A vizsgálati szempontjaiban az előző két népszámláláshoz illeszkedő felmérés eredményeiből csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb előzetes adatokat tették közzé, megyénként és városokként.³⁵ Ezek közül a városok adatai helyet kaptak kiadványunkban is.

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-én került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben publikálta, így 1930 óta első ízben juthattak részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődők. Az állandó népesség számát helységeként az átfogó eredményeket közreadó – sorszámozás nélküli – bevezető kötet után megjelent második közlemény tartalmazza. Ugyanez részletezi a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat is, de csupán rajonok, városok és városi jellegű település-együttesek szintjéig lebontva.³⁶

Románia területi-közigazgatási beosztása az 1956. évi népszámlálás időpontjában alapvetően különbözött a korábbtól. 1950 szeptemberében felszámolták a megyerendszert, a megyék és járáások helyén szovjet mintára körzeteket (rajonokat), a rajonok fölé pedig tartományokat szerveztek. Az új elrendezést többször is átalakították, az egyik jelentős módosítást éppen a népszámlálást megelőzően – az 1956. január 10-én kihirdetett 12. sz. rendelet alapján – hajtották végre. A változtatásoknak megfelelően közzétett népszámlálási lélekszámadatokat a mai megyehatárok között a 34. táblázat tekinti át.

34. táblázat
Brassó, Hunyad, Szeben megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1956. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1128530	(.)	100,0	373941	381902	372687
Regiunea Hunedoara	572963	405285	70,7	35,9	–	381902	23383
Oraşul de subordonare regională							
- Deva	16879	16879	100,0	1,5	–	16879	–
- Hunedoara	36498	36498	100,0	3,2	–	36498	–
- Raionul Brad	54086	54086	100,0	4,8	–	54086	–
- Raionul Haţeg	51354	51280	99,9	4,5	–	51280	–
- Raionul Hunedoara	41432	41432	100,0	3,7	–	41432	–
- Raionul Iliia	47658	47658	100,0	4,2	–	47658	–
- Raionul Orăştie	61506	39368	64,0	3,5	–	39368	–
- Raionul Petroşeni	94701	94701	100,0	8,4	–	94701	–
- Raionul Sebeş	82426	23383	28,4	2,1	–	–	23383

³⁵ Golopenţia, A. – Georgescu, D. C.: Populaţia Republicii Populare Române le 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Bucureşti, 1948, Institutul Central de Statistică. 41 p. (Extras din „Probleme economice”. Nr. 2., Martie 1948)

³⁶ Recensământul populaţiei din 21 februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populaţiei. Bucureşti, 1960, Direcţia Centrală de Statistică. LII, 689 p.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Regiunea Stalin	901708	723245	80,2	64,1	373941	–	349304
Oraşul de subordonare regională							
– Mediaş	32498	32498	100,0	2,9	–	–	32498
– Oraşul Stalin	123834	123834	100,0	11,0	123834	–	–
– Sibiu	90475	90475	100,0	8,0	–	–	90475
– Raionul Agnita	46961	46961	100,0	4,2	4704	–	42257
– Raionul Codlea	154371	134570	87,2	11,9	134570	–	–
– Raionul Făgăraş	77942	77942	100,0	6,9	71455	–	6487
– Raionul Mediaş	74466	60837	81,7	5,4	–	–	60837
– Raionul Rupea	39378	39378	100,0	3,5	39378	–	–
– Raionul Sibiu	103646	103646	100,0	9,2	–	–	103646
– Raionul Sighişoara	67886	13104	19,3	1,1	–	–	13104

Az 1956 eleji átrendezés során viszonylag nagy számban nyilvánítottak önálló falvakká korábbi településrészeket (külterületeket, falun kívüli házcsoportokat, tanyákat). A települések száma Brassó megyében 188-ra, Hunyad megyében 565-re, Szeben megyében pedig 240-re emelkedett az 1930. évi 149-cel, 412-vel, illetve 178-cal szemben. A feldolgozott népszámlálási kötet jegyzetanyaga az 1956. évi 12. sz. rendelet függeléké alapján gondosan feltünteti az érintett települések státusában bekövetkezett változásokat. E fontos település- és népesedéstörténeti adalékokat beépítettük feldolgozásunkba. Néhány frissen önállósult helység adatát a népszámlálási kötet nem különíti el, csupán lábjegyzetként közli annál a településnél, amelyhez az illető adatot hozzászámította. E helységek 1956. évi lélekszáma () közé került. Lélekszámuk nem mindig annál a településnél szerepel, amelyből kiváltak; erre külön megjegyzés hívja fel a figyelmet.

Mint említettük, a vonatkozó publikáció csupán a városok és egyes városi jellegű települések adatait részletezi anyanyelv, illetve nemzetiség szerint. 1996-ban azonban a budapesti Központi Statisztikai Hivatal – a bukaresti társintézmény által számítógépes adathordozón rendelkezésére bocsátott szerkesztett anyag alapján – figyelemre méltó forráskötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tartalmazza a mai adminisztratív beosztásnak megfelelően, az alapfokú igazgatási egységek (municipiumok, városok és községek) szerint összegezve.³⁷ Ez alapján az 1956. évi községi szintű nemzetiségi adatokat feltüntettük idősorainkban. Brassó megyében Betlen, Zsiberek, Sáros és Voila községek, Hunyad megyében Rekettyefalva és Alsófarkadin községek, Szeben megyében pedig Felek város, Alcina, Alsóárpás, Asszonyfalva, Bürkös, Kürpöd, Strezakercisora, Alsópörumbák és Nagybaromlak községek, összesen tehát tizenöt település-együttes adatait tévesen, nem a mai közigazgatási beosztásnak megfelelően összesítették; ezeket kihagytuk az összeállításból.

1941 és 1956 között a három mai megye (különösen Brassó és Hunyad) területén a népesség az erdélyi átlagot messze felülmúló ütemben növekedett. E periódus első fele azonban – melynek számai a világháborús veszteségeket is magukban foglalják – érthető módon még népesedési regressziót jelez: az 1948. évi népszámlálás adatai szerint Brassó megye népessége mindössze 467 fővel nőtt, míg Szeben megye lakosainak száma 2100-zal, Hunyad megyéé pedig 16242 fővel kevesebb 1941-hez képest. Az ezt követő nyolc év során viszont a népesség tényleges növekedése Brassó megyében 73105, Hunyad megyében 74947, Szeben megyében 37571 főnyi volt.

Az egykori megyék természetes népmozgalmának mutatói szerint 1941 és 1943 között a halandóság szintjének emelkedése és a születésgyakoriság további gyors csökkenése következtében a természetes szaporulat éves átlagértéke Brassó megyében az előző évtizedhez képest kevesebb mint a felére (4,2 ezrelékre), Szeben és Nagy-Küküllő megyében csaknem a negyedére (2,2–2,4 ezrelékre) zuhant vissza; Fogaras megyében a népesség szaporodása megállt, Hunyad megye pedig –3 ezrelékes átlagértékkel a természetes fogyás útjára lépett. A háborút követő három évben e két utóbbi törvényhatóságban némi javulás mutatkozik: Hunyad megyében a korábbinál kedvezőbb születésgyakoriság, valamint a halandóság mérséklődése folytán a népességfogyatkozás lefékeződött (–0,6 ezrelék), Fogaras megyében pedig a születésszám növekedése ismét pozitív reprodukciós értéket eredményezett (1,2 ezrelék). A termékenység változatlan csökkenése következtében a természetes szaporulat átlagértéke a másik három megyében sem sokkal magasabb ennél; mindössze évi 1,5–2 ezreléket ért el.

A háborút közvetlenül megelőző és az azt követő népszámlálás adatait, valamint a két időpont (1941 és 1948) közötti természetes szaporulat (részben számított) értékeit figyelembe véve az öt megyében a népesség 19,1 ezer fős tényleges fogyása és 6,2 ezer fős természetes növekedése között az eltérés – azaz az érintett terület tényleges népességi vesztesége – mindössze 25,3 ezer főnyi volt. (A kapott érték a nem regisztrált háborús halottakra és eltűntekre tekintettel még tovább csökkenthető.)

Miután e módszerrel a mai Románia területén ugyanez idő alatt 626 ezer (a jelenkori Erdélyben pedig 275 ezer) főnyi népességi veszteség mutatható ki, az említett passzívum csekély volta már önmagában is rendhagyó vándormozgásokra utal, habár csak jelzésszerűen, hiszen a migrációs egyenleg elfedi a térségben lezajlott mozgások valóságos méreteit. A mechanikus népmozgalom tényleges kiterjedtségére az anyanyelvi megoszlás adataiból következtethetünk. Ezek számottevő népességcseréről tanúskodnak, jelezvén, hogy az etnikai viszonyok évtized elején megkezdődött átrendeződése a világháborús időszakban tovább folytatódott. Az etnikai összetétel változásait az öt egykori megye területén 1930-ban, 1948-ban és 1956-ban anyanyelv, 1941-ben pedig nemzetiség szerint a 35. táblázat szemlélteti.

³⁷ Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992.) Szerk. Kepecs József. Budapest, 1996, Központi Statisztikai Hivatal. 421 p.

35. táblázat
A népesség Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő és Szeben megyében anyanyelv szerint 1930-ban, 1948-ban és 1956-ban, illetve nemzetiség szerint 1941-ben^a

	Szám szerint (Ezer fő)				Százalék szerint			
	1930	1941	1948	1956 ^b	1930	1941	1948	1956 ^b
Brassó								
Összesen	168,1	201,5	203,7	265,7	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	85,5	124,3	140,8	191,9	50,9	61,7	69,1	72,2
– Magyar	46,8	34,2	37,5	46,2	27,8	16,9	18,4	17,4
– Német	33,6	36,6	23,4	26,7	20,0	18,2	11,5	10,1
– Egyéb	2,2	6,4	2,0	0,9	1,3	3,2	1,0	0,3
Fogaras								
Összesen	86,0	89,7	88,9	96,6	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	69,7	70,8	76,4	83,0	81,0	78,9	85,9	85,9
– Magyar	5,0	3,8	3,6	4,1	5,9	4,2	4,0	4,2
– Német	10,8	11,0	8,6	8,8	12,6	12,3	9,7	9,1
– Egyéb	0,5	4,1	0,3	0,7	0,5	4,6	0,4	0,8
Hunyad								
Összesen	332,1	339,1	321,7	399,7	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	277,7	297,6	292,6	354,4	83,6	87,7	91,0	88,7
– Magyar	40,4	21,6	23,2	34,4	12,2	6,4	7,2	8,6
– Német	7,4	9,4	2,9	6,9	2,2	2,8	0,9	1,7
– Egyéb	6,6	10,5	3,0	4,0	2,0	3,1	0,9	1,0
Nagy-Küküllő								
Összesen	148,0	157,5	159,7	177,4	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	68,2	69,3	91,1	104,8	46,1	44,0	57,1	59,1
– Magyar	18,1	14,6	17,6	21,0	12,2	9,3	11,0	11,9
– Német	59,0	60,8	47,0	49,4	39,9	38,6	29,4	27,8
– Egyéb	2,7	12,8	4,0	2,2	1,8	8,1	2,5	1,2
Szeben								
Összesen	194,6	215,6	210,2	235,5	100,0	100,0	100,0	100,0
– Román	125,7	145,2	155,2	176,6	64,6	67,3	73,9	75,0
– Magyar	9,3	6,0	6,8	6,4	4,8	2,8	3,2	2,7
– Német	57,2	61,6	45,4	51,1	29,4	28,6	21,6	21,7
– Egyéb	2,4	2,8	2,8	1,4	1,2	1,3	1,3	0,6

^a Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

^b A korábbi közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok. Forrás: Sebők László erdélyi történeti-statisztikai helységnévtára. Számítógépes adatbázis, Teleki L. Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

Az öt megyében 1930 és 1948 között az összes népesség száma 55,4 ezerrel nőtt. Ezen belül a magyar anyanyelvűek 30,9 ezerrel, a németek 40,7 ezerrel, az egyéb anyanyelvűek 2,3 ezerrel voltak kevesebben, míg a román anyanyelvűek száma 129,3 ezerrel gyarapodott. Tekintettel a természetes népmozgalom pozitívumaira, a magyarság tényleges vesztesége valójában több mint 38 ezer, a németeké mintegy 55 ezer, az egyéb nyelvűeké pedig csaknem 4 ezer lelket tett ki. Az előbbi két érték a II. bécsi döntést, illetve a háborút követően elmenekültek, továbbá a kitelepítettek (a háborús károk helyreállítására a Szovjetunióba elhurcolt németek) hiányát jelzi. A románság vándorlási nyeresége a fentebbi pozitívumnál értelemszerűen kevesebb, de így is tekintélyes volt: az összes népesség 10 ezres migrációs veszteségével számolva elérte a 87 ezer főt. A román beköltözés többletének nagyobbik hányada valószínűleg a megbolydult háborús évtizedre (legalább egyharmada pedig bizonyosan az 1941. és 1948. évi népszámlálás közti időszakra) esik.

Ilyenformán a román anyanyelvűek aránya jelentősen erősödött (Brassó megyében ugrásszerűen megnőtt), a németeké és magyaroké pedig együttesen nagyjából egyenlő mértékben gyengült 1930-hoz képest. (Az arányok hozzávetőleges változása az 1941. évi népszámlálás adatainak figyelembevételével is nyomon követhető, ügyelve természetesen az anyanyelvi és nemzetiségi felvétel különbözőségére, aminek megfelelően 1941-ben az egyéb rovatban található értékeket csökkenteni, a román, illetőleg magyar rovatban szereplő értékeket pedig növelni kell.)

Az új jövevények származásáról az 1966. évi népszámlálás születési hely szerinti kimutatása alapján tájékozódhatunk. (Lásd a XI. és XVII. mellékletet.) E szerint a negyvenes években megtelepedettek közül a népszámlálás időpontjában a három mai megyében élők száma 33508-cal volt több az ez idő alatt ugyaninnen az ország más vidékeire távozottak számánál. E pozitívumból 14533 főt tett ki a regáti országrészekkel folytatott népcseré és 8267-et a külföldi születésűek (nagyobbrészt feltehetően Pruton túliak) többlete.

Vagyis a térségből elűzött-elmanekült népelemek helyébe költözött románok többsége nagy valószínűséggel a Kárpátokon túlról érkezett.

Az 1948 és 1956 közötti periódus népmozgalmi adatai nem ismeretesek. A tényleges népnövekedés jelzőszáma szerint a mai Brassó megye lakossága átlagosan évi 26,8 ezrelékkal, Hunyad megyéé évi 27 ezrelékkal, Szében megyéé évi 13,1 ezrelékkal gyarapodott. A fejlesztési politika ez idő tájt a korábban is fejlett területeket részesítette előnyben, így a Brassó környéki és hunyadvidéki iparvidék az ország minden tájáról vonzotta a munkaerőt. A belső népcseré egyenlege ennek megfelelően mindhárom megyében komoly vándorlási nyereséget mutat, amely – ha csak az 1966. évi népszámlálás idején őket számítjuk is – összességében legalább 60–70 ezer fő lehetett (e többletnek mintegy fele a mai Brassó, több mint harmada pedig Hunyad megye területére jutott); hatvan százalékuk a Kárpátokon túl született.

1948 és 1956 között a magyar anyanyelvűek számereje csupán a hajdani Szében és Brassó megyékben csökkent (bár ez utóbbi övezetben abszolút számuk jelentékenyen nőtt), másutt viszont – különösen Hunyad megyében, a bányavidékre történt visszaáramlásuk következtében – arányuk emelkedett. A németek térvesztése is lefékeződött. A románok részaránya főként Brassó vidékén erősödött, Hunyad megyében ugyanakkor számottevően gyengült. Az egykori Szében és Nagy-Küküllő megyékben statisztikai pozíciójuk további szilárdulásához – az egyéb nyelvűek arányának csökkenéséből ítélve – a cigányság bevallási eltérése is hozzájárulhatott.

1966

Az újabb romániai népszámlálást 1966. március 15-én hajtották végre. Időközben a tartományi rendszert ismét átszervezték (ennek során az egykori Magyar Autonóm Tartománytól Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely rajon Brassó tartományhoz, Dicsőszentmárton rajon zöme viszont a korábbi Sztálin tartománytól az újonnan létrehozott Maros–Magyar Autonóm tartományhoz került), majd a népszámlálás után két esztendővel, az 1968. február 17-ei 2. sz. törvény rendelkezése alapján a ma is érvényes megyerendszert léptették érvénybe. A népszámlálás részletesen feldolgozott anyaga ennek megfelelően 1969–1970-ben, összesen kilenc kötetben látott napvilágot. A községenkénti demográfiai, köztük az egyes helységek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat azonban még ezt megelőzően a népszámlálás időpontjában fennálló közigazgatási beosztás szerint, tizenhat tartományi és egy összefoglaló kötetben publikálták.³⁸ Az 1966. évi népszámlálási közlemények két lépcsőben közreadott sorozata kiemelkedően bő adatközlése folytán a román népességi – s egyúttal a nemzetiségi és anyanyelvi – statisztika 1930. évihez fogható fontos bázisának tekinthető.

Az 1966. évi lélekszámadatokat az eredeti csoportosításban, a mai felosztással egybevetve a 36. táblázat ismerteti.

36. táblázat

Brassó, Hunyad, Szében megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1966. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szében
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1332050	(.)	100,0	442692	474602	414756
Regiunea Braşov Oraşul regional	1106645	835106	75,5	62,7	442692	–	392414
– Braşov	263158	263158	100,0	19,8	263158	–	–
– Făgăraş	22934	22934	100,0	1,7	22934	–	–
– Mediaş	46384	46384	100,0	3,5	–	–	46384
– Sibiu	109515	109515	100,0	8,2	–	–	109515
– Raionul Agnita	44778	44778	100,0	3,4	4305	–	40473
– Raionul Făgăraş	69887	69887	100,0	5,3	63551	–	6336
– Raionul Mediaş	98388	61393	62,4	4,6	–	–	61393
– Raionul Rupea	44591	44591	100,0	3,3	44591	–	–
– Raionul Sfintu Gheorghe	124254	41074	33,1	3,1	41074	–	–
– Raionul Sibiu	112267	112267	100,0	8,4	–	–	112267
– Raionul Sighişoara	48623	16046	33,0	1,2	–	–	16046
– Raionul Tîrgu Secuiesc	96757	3079	3,2	0,2	3079	–	–
Regiunea Hunedoara Oraşul regional	670129	495957	74,0	37,2	–	474602	21355
– Deva	45840	45840	100,0	3,4	–	45840	–
– Hunedoara	100844	100844	100,0	7,6	–	100844	–
– Petroşeni	130031	130031	100,0	9,8	–	130031	–
– Raionul Brad	59293	59293	100,0	4,5	–	59293	–
– Raionul Haţeg	52333	52252	99,8	3,9	–	52252	–
– Raionul Ilia	45907	45907	100,0	3,4	–	45907	–
– Raionul Orăştie	68380	40435	59,1	3,0	–	40435	–
– Raionul Sebeş	78619	21355	27,2	1,6	–	–	21355

³⁸ A feldolgozott kötetek: Recensămîntul populaţiei şi locuinţelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Populaţia. Regiunea Braşov, Regiunea Hunedoara, Regiunea Mureş–Autonomă Maghiară. Bucureşti, 1968, Direcţia Centrală de Statistică.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Brassó	Hunyad	Szeben
Regiunea Mureș– Autonomă Maghiară	819020	987	0,1	0,1	–	–	987
– Raionul Tîrnăveni	84728	987	1,2	0,1	–	–	987

1956 és 1965 között Brassó tartomány területén az élveszületési arányszám évi átlagban 17,3 ezrelék volt (eközben az 1956. évi 22,5 ezrelékről fokozatosan 14 ezrelékre csökkent), míg a halálozások aránya 8–10 ezrelék között váltakozott. Ugyanez idő alatt a születésgyakoriság görbéje Hunyad tartományban enyhébb ívben kanyarodott lefelé, s a csökkenés is mindössze 1–1,5 ezrelékponttal alacsonyabb értéksávban zajlott le. Ám a halandóság indexe ugyanennyivel kedvezőtlenebbül alakult, így a természetes szaporulat átlagértéke is csaknem harmadával alacsonyabb volt, mint Brassó tartományban, és az ottani 8,5 ezrelékkal szemben mindössze évi 6 ezreléket ért el.

Brassó tartomány lélekszáma a 89,4 ezer főnyi természetes szaporulattal szemben 124,7 ezerrel növekedett, 35,3 ezer főt tett ki tehát a bevándorlások többlete. Hunyad tartomány vándorlási nyeresége – 37,6 ezer fős természetes és 97,2 ezer fős tényleges szaporodás mellett – ennek több mint a másfélszerese, 59,6 ezer főnyi volt. A nagyobb vonzásközpontok migrációs nyeresége a régió falvaiból történt beköltözések folytán értelemszerűen ennél nagyobb: 91,4 ezer, illetve 83,8 ezer volt, de még a városi jellegű településeket leszámítva is mindkét tartományban meghaladta a 70 ezer főt (ld. a XXX. és XXXI. mellékleteket.)

A világháborús események kiváltotta népességcsere és a már régebbtől fogva folyamatosan zajló – az ötvenes évek elejétől kezdve pedig új lendületet vett – beáramlás következtében az 1966. évi népszámlálás időpontjában a három mai megyében összeirt lakosok közül minden harmadik embernek a térségen kívül volt a szülőhelye. (Ez az arány Szeben megyében 23%, Brassó megyében 37,8%, Hunyad megyében 39,2%.) A városi népesség fele (Szeben megyében 35,8 százalék, Brassó megyében 52,6 százalék, Hunyad megyében 55,8 százalék) érkezett távolabbi vidékekről. (X. és XXXVI. mellékletek.) A más megyéből érkezettek 50,2 (a városokban 51,4) százaléka Erdélyen kívülről, túlnyomóan a Kárpátokon túlról származott.

A román nemzetiségűek aránya az 1956. évi népszámlálást követő bő évtizedben a mai Szeben és Brassó megye területén 3–3,2, Hunyad megyében pedig 2,2 százalékponttal emelkedett. Számerejük növekedését nagyjából a német és a cigány nemzetiségűek térvesztése ellentételezte, csupán Brassó és Hunyad megyében mérséklődött kisebb arányban (0,5, illetve 0,2 százalékponttal) a magyar nemzetiségűek részesedése is.

A népesség etnikai összetételének változásai szűkebb területi részletezésben csak az 1956. évi rajoni határok szerint követhetők nyomon. A főbb etnikumok számát 1956-ban és 1966-ban, valamint számuk változását a két népszámlálás között nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, körzetenként a 37–39. táblázat részletezi.

37. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, németek és cigányok száma nemzetiség,
illetve anyanyelv szerint Hunyad és Sztálin tartományok területén 1956-ban

	Összesen	Nemzetiség				Anyanyelv			
		Román	Magyar	Német	Cigány	Román	Magyar	Német	Cigány
Hunyad tartomány									
Összesen	572963	502257	37048	18795	7836	510984	38265	17641	2529
– Déva város	16879	12227	3420	391	48	12709	3591	368	–
– Vajdahunyad város	36498	29760	3801	1817	26	30018	3852	1726	9
Rajonok:									
– Fehér	86423	79356	3459	1178	1685	81167	3406	1141	542
– Brád	54086	52881	733	182	167	53208	722	114	–
– Hátszeg	51354	48842	973	133	516	49517	915	118	159
– Vajdahunyad	41432	35791	4148	835	343	36543	3791	761	185
– Marosillye	47658	46450	667	87	317	46789	647	54	121
– Szászváros	61506	56623	1570	1290	1771	58539	1483	1227	162
– Petrozsény	94701	71048	17727	3265	112	71493	19368	2539	69
– Szászsebes	82426	69279	550	9617	2851	71001	490	9593	1282
Sztálin tartomány									
Összesen	901708	616220	108751	148343	21545	633062	111087	148761	6494
– Medgyes város	32498	17532	6049	8064	23	18120	6122	8034	9
– Sztálinváros	123834	88329	22742	10127	70	88651	24186	10349	5
– Nagyszében város	90475	59855	4882	24253	59	60526	4772	24636	17
Rajonok:									
– Szentágota	46961	28856	1108	15485	1469	30124	1045	15468	301
– Feketehalom	154371	112111	24212	16464	1188	113348	24325	16432	22
– Fogaras	77942	68781	2945	4084	1799	70417	2971	4058	373
– Medgyes	74466	48405	3917	19834	2250	49644	3808	19902	1074
– Köhalom	39378	18631	9385	7592	3718	21016	10096	7610	633
– Nagyszében	103646	80303	1615	17288	4264	84514	1560	17175	298
– Segesvár	67886	35846	8809	19050	3767	37864	8994	19053	1763
– Dicsőszentmárton	90251	57571	23087	6102	2938	58838	23208	6044	1999

38. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, németek és cigányok száma nemzetiség,
illetve anyanyelv szerint Hunyad és Sztálin tartományok területén 1966-ban

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			Cigány
			Magyar	Német	Cigány	Román	Magyar	Német	
Hunyad tartomány									
Összesen	670129	601373	44235	17947	2124	604719	44387	17261	948
– Déva város	26969	21786	4079	672	51	22053	4095	657	4
– Vajdahunyad város	64199	55518	5350	2223	12	55664	5358	2193	13
Rajonok:									
– Fehér	88881	83707	3211	1101	565	84255	3205	1103	217
– Brád	59293	57953	957	159	52	58095	914	119	54
– Hátszeg	51260	49935	900	100	110	50070	867	90	77
– Vajdahunyad	56333	49767	5390	892	22	50076	5208	833	31
– Marosillye	46164	45135	669	72	161	45297	650	47	89
– Szászváros	68380	65055	1630	1212	272	65461	1550	1198	27
– Petrozsény	130031	105086	21591	1676	56	105827	22129	1169	38
– Szászsebes	78619	67431	458	9840	823	67921	411	9852	398
Sztálin tartomány									
Összesen	1028011	735419	121726	156888	10127	740573	122875	157616	4891
– Medgyes város	46384	27862	7558	10556	44	27998	7562	10601	31
– Sztálinváros	163345	123852	27835	10003	19	123711	28638	10280	8
– Nagyszeben város	109515	78523	5201	25032	26	78548	5124	25387	19
Rajonok:									
– Szentágota	44778	27280	1070	15520	874	27813	1023	15549	378
– Feketealom	177972	132676	26243	17449	1364	133842	26410	17470	56
– Fogaras	84623	75593	3108	4885	824	76074	3156	4881	391
– Medgyes	77133	51035	4146	20793	1133	51829	4052	20797	436
– Kőhalom	39529	20347	10374	7485	1295	21331	10572	7445	154
– Nagyszeben	111489	89847	1508	19328	613	90310	1490	19380	164
– Segesvár	73062	42312	10071	19419	1106	42508	10112	19460	866
– Dicsőszentmárton	100181	66092	24612	6418	2829	66609	24736	6366	2388

39. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, németek és cigányok tényleges szaporodása
vagy fogyása (–) nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Hunyad és Sztálin tartományok területén
1956–1966 között

	Összesen	Román	Nemzetiség			Anyanyelv			Cigány
			Magyar	Német	Cigány	Román	Magyar	Német	
a) Szám szerint									
Hunyad tartomány									
Összesen	97166	99116	7187	–848	–5712	93735	6122	–380	–1581
– Déva város	10090	9559	659	281	3	9344	504	289	4
– Vajdahunyad város	27701	25758	1549	406	–14	25646	1506	467	4
Rajonok:									
– Fehér	2458	4351	–248	–77	–1120	3088	–201	–38	–325
– Brád	5207	5072	224	–23	–115	4887	192	5	54
– Hátszeg	–94	1093	–73	–33	–406	553	–48	–28	–82
– Vajdahunyad	14901	13976	1242	57	–321	13533	1417	72	–154
– Marosillye	–1494	–1315	2	–15	–156	–1492	3	–7	–32
– Szászváros	6874	8432	60	–78	–1499	6922	67	–29	–135
– Petrozsény	35330	34038	3864	–1589	–56	34334	2761	–1370	–31
– Szászsebes	–3807	–1848	–92	223	–2028	–3080	–79	259	–884

	Összesen	Román	Nemzetiség			Román	Anyanyelv		
			Magyar	Német	Cigány		Magyar	Német	Cigány
Sztálin tartomány									
Összesen	126303	119199	12975	8545	-11418	107511	11788	8855	-1603
- Medgyes város	13886	10330	1509	2492	21	9878	1440	2567	22
- Sztálinváros	39511	35523	5093	-124	-51	35060	4452	-69	3
- Nagyszeben város	19040	18668	319	779	-33	18022	352	751	2
Rajonok:									
- Szentágota	-2183	-1576	-38	35	-595	-2311	-22	81	77
- Feketehalom	23601	20565	2031	985	176	20494	2085	1038	34
- Fogaras	6681	6812	163	801	-975	5657	185	823	18
- Medgyes	2667	2630	229	959	-1117	2185	244	895	-638
- Köhalom	151	1716	989	-107	-2423	315	476	-165	-479
- Nagyszeben	7843	9544	-107	2040	-3651	5796	-70	2205	-134
- Segesvár	5176	6466	1262	369	-2661	4644	1118	407	-897
- Dicsőszentmárton	9930	8521	1525	316	-109	7771	1528	322	389

b) Éves átlagban ezer lélekre

Hunyad tartomány									
Összesen	15,5	17,8	17,6	-4,6	-114,0	16,7	14,7	-2,2	-90,4
- Déva város	45,7	55,9	17,5	52,6	6,0	53,4	13,0	56,1	198,7
- Vajdahunyad város	54,7	60,0	33,6	20,0	-73,2	59,5	32,5	23,7	36,1
Rajonok:									
- Fehér	2,8	5,3	-7,4	-6,7	-98,9	3,7	-6,0	-3,4	-85,2
- Brád	9,1	9,1	26,3	-13,4	-104,8	8,7	23,3	4,3	19,9
- Hátszeg	-0,2	2,2	-7,7	-28,3	-128,9	1,1	-5,4	-26,8	-69,1
- Vajdahunyad	30,3	32,5	25,9	6,6	-175,3	31,0	31,3	9,0	-141,7
- Marosillye	-3,2	-2,9	0,3	-18,9	-64,9	-3,2	0,5	-13,9	-30,3
- Szászváros	10,5	13,8	3,7	-6,2	-145,9	11,1	4,4	-2,4	-142,7
- Petroszény	31,2	38,4	19,5	-63,9	-66,2	38,5	13,2	-73,4	-58,1
- Szászsebes	-4,7	-2,7	18,1	2,3	-109,7	-4,4	-17,4	2,6	-104,6

Sztálin tartomány									
Összesen	13,0	17,5	11,2	5,6	-71,7	15,6	10,0	5,7	-28,0
- Medgyes város	35,0	45,2	22,0	26,6	63,2	42,6	20,9	27,4	109,3
- Sztálinváros	27,3	33,3	20,0	-1,2	-115,2	32,8	16,8	-0,7	45,9
- Nagyszeben város	18,9	26,8	6,3	3,1	-78,1	25,8	7,1	3,0	11,0
Rajonok:									
- Szentágota	-4,7	-5,6	-3,5	0,2	-50,5	-7,9	-2,1	0,5	22,6
- Feketehalom	14,1	16,7	8,0	5,8	13,7	16,5	8,2	6,1	86,6
- Fogaras	8,2	9,4	5,4	17,8	-73,9	7,7	6,0	18,3	4,7
- Medgyes	3,5	5,3	5,6	4,7	-65,6	4,3	6,2	4,4	-84,0
- Köhalom	0,4	8,8	9,9	-11,4	-96,1	1,5	4,6	-2,2	-121,1
- Nagyszeben	7,2	11,1	-6,8	11,1	-148,8	6,6	-4,6	12,0	-57,6
- Segesvár	7,3	16,4	13,3	1,9	-108,6	11,5	11,6	2,1	-67,8
- Dicsőszentmárton	10,4	13,7	6,4	5,0	-3,8	12,3	6,3	5,2	17,6

A románok száma az összlakosság növekedését némileg meghaladó arányban gyarapodott. Tényleges szaporulatuk évi átlagértéke a tartományi városokban és vonzaskörzetükben, a Zsil-völgyi bányavidéken (Petroszény rajonban), valamint a mai Maros megye területére eső részeken (Segesvár és Dicsőszentmárton rajonban) volt a legnagyobb. Számuk – a szomszédos vonzasközpontokba történt behúzóadásuk folytán – csupán Marosillye, Szentágota és Szászsebes rajonokban csökkent valamelyest. A magyarok száma ugyancsak kedvező ütemben – Hunyad tartományban a románokéval csaknem egyező, Sztálin tartományban pedig az összes népességéhez közeli iramban – nőtt. Növekményük túlnyomó része az említett vonzasközpontokban, valamint Köhalom körzetében jelentkezett; csupán egy-két rajonban mutatkozott nem túl számottevő fogyatkozás. A németek az időszak végén Hunyad tartományban – azon belül is főként a bányavidéken –, továbbá Brassóban és Köhalom rajonban lettek kevesebben, az átlaghoz közeli vagy azt meghaladó volt viszont számbeli növekedésük Medgyesen, illetve Fogaras és Nagyszeben körzetében.

Mindkét tartomány szinte valamennyi körzetében szembetűnő a cigány nemzetiségűek számának (emellett Hunyad tartományban a cigány anyanyelvűek arányának is) a csökkenése. E jelenség nyilvánvalóan nem népmozgalmi természetű, hanem bevállási eltérésekből adódik, miként az az etnikumközi kapcsolódások alakulásában is megfigyelhető. 1956-ban Sztálin tartomány területén még 15174, Hunyad tartományban 5710 román nyelvű cigányt írtak össze. Számuk ugyanazon a területen (Brassó tartomány adataiból Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy rajonok adatait megfelelő módon le-, Dicsőszentmárton rajonéit viszont hozzászámítva) 1966-ban 5308-ra, illetve 1352-re csökkent. A cigány nemzetiségűeknek a két tartományban regisztrált összesen

17130 főnyi csökkenéséből ezek szerint 14224 a román nyelvűekre jutott; ők az 1966. évi népszámlálás adataiban értelemszerűen már a román nemzetiségük számát gyarapították. Hozzátehetjük, hogy ez idő alatt a cigány nemzetiségű és anyanyelvű népesség száma is 2427-tel kevesebb lett. Esetükben a népszámlálási nyelvváltással egyidejű nemzetiségváltás zajlott le, amely az általános irányzatnak megfelelően szintén az államnemzet sorait gyarapította. Mindezek következtében a két tartomány területén a román nemzetiségűek tényleges gyarapodásának közel 8 százaléka – amely abszolút számban csaknem megegyezik a románság nemzetiség és anyanyelv szerinti gyarapodásának különbözetével – a cigány beolvadásból adódó asszimilációs nyereségként könyvelhető el.

1977

Az 1977. január 5-ei népszámlálás főbb eredményeit – megyénként és települési típusok szerint összegezve – mindössze két kötetben publikálták. Ez a népesség-számbavétel egészen a legutóbbi időkig a román nemzetiségi statisztika „fekete doboza” volt. Noha a felvétel során az anyanyelvet és a nemzetiséget külön-külön tudakolták, a végleges adatokat egy sajátos, az összes korábbi népszámlálásától eltérő kategória alapján, „nemzetiség és anyanyelv” szerint (populația după naționalitate și limba maternă) tették közzé. A kötet szerkesztői semmiféle magyarázattal nem szolgáltattak arra vonatkozóan, hogy milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján.

Az adatok elemzésével kimutatható, hogy az 1977. évi népszámlálás végleges eredményeit tartalmazó korabeli közlemény valójában sem anyanyelv, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról. A kötet összeállítói az anyanyelvi és nemzetiségi bevallás kombinációja alapján véglegesítették a számokat, így a népszámlálási kiadvány „nemzetiség és anyanyelv”-i táblái csak a két szempont szerint egyező népességet részletezték, míg az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” népesség további részletezés nélkül egy tételben szerepelt. Ezzel az eljárásukkal súlyosan megsértették a nemzetiségi statisztika évszázados alapelveit és nemzetközi gyakorlatát. A központi kiértékelők ráadásul nem egyforma mércével mértek. Azaz csak a nemzeti kisebbségek esetében sorolták az illető etnikumhoz azokat, akik mind nemzetiségük, mind pedig anyanyelvük szerint ugyanahhoz a néphez tartoznak, ezzel szemben románnak számítottak mindenkit, aki akár a nemzetiségi, akár az anyanyelvi rovatban románként szerepelt. (Ilyenformán „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” is csak nem román lehetett.) A népszámlálási kötet szerkesztői tehát, miközben adataikat az anyanyelvi és nemzetiségi bevallást kombinálva állították elő, ezt oly módon tették, hogy ugyanazon eljárás esetében két logikailag ellentétes – a kisebbségek esetében leszűkítő, a románság esetében kiterjesztő – műveletet végeztek el, az így származtatott különmemű értékeket pedig a nemzetiségre vagy az anyanyelvre vonatkozó alapadatok helyett egy homogénnek tetsző közös táblázatban adták közre. Így a népszámlálási kiadvány a nemzetiségi kisebbségek számát értelemszerűen alacsonyabbnak, a románokét pedig magasabbnak tüntette fel mind a nemzetiségi, mind pedig az anyanyelvi kimutatáshoz (!) képest.

A nemzeti homogenizáció szolgálatában durván meghamisított adatok nyilvános helyreigazítására csak az 1989. decemberi fordulatot követően kerülhetett sor. Az országos összegeket – mind a nemzetiségre, mind pedig az anyanyelvre vonatkozóan – az 1990. évi román statisztikai évkönyv tette közzé. Az eredeti nemzetiségi adatokat első ízben az 1992. évi népszámlálás előzetes eredményeit ismertető tájékoztató kiadványban részletezték megyénként. A községi összegek a bukaresti statisztikai szolgálat szíves közlése alapján a már hivatkozott magyarországi kiadványban láttak napvilágot. A helységenkénti adatokat az 1992. évi népszámlálás feldolgozása során összeállított megyei munkaanyagok összehasonlító táblázatai tartalmazzák.

1992

A következő népszámlálást eredetileg – egy még 1989 novemberében jóváhagyott döntés alapján – 1991 elején kellett volna lefolytatni. Erre azonban a politikai változások miatt csak egy évvel később, 1992. január 7–14. között került sor. A népszámlálási űrlapokon ez alkalommal is szerepelt az anyanyelvi, illetve a nemzetiségi kérdőpont, emellett – ötödfél évtized után először – a felekezeti hovatartozást is tudakolták. (Ennek során a Romániában bevett egyházak között a népszámlálási kimutatásban is részletezve új felekezetként jelent meg a pünkösdi, az evangéliumi szabad keresztény, valamint az óhitű ortodox egyház. Önálló rovatot kaptak az ágostai hitvallású evangélikus egyháztól a főhatalomváltás idején különvált s véglegesen 1948-ban elismert, zömében magyar ajkú híveket tömörítő zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei is, bár meg kell jegyezni, hogy a népszámlálók a két egyházat gyakorta összekavarták egymással.)

A végleges eredmények négy központilag feldolgozott vaskos kötetben láttak napvilágot. Közülük az utolsót teljes egészében az etnikai és felekezeti vonatkozású eredményeknek szentelték. Ez az összeállítás a népesség nemzetiségi, anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlását, valamint a nemzetiségi-anyanyelvi és nemzetiségi-felekezeti átfedések számait megyénként és települési környezet szerint (sőt a nemzetiség és anyanyelv közötti összefüggéseket városonként is) kimutatja. Ezen felül – még ha csak országos összegekben is – teljes körűen tájékoztat az egyes etnikumok demográfiai viszonyairól, ami páratlanul számít a román nemzetiségstatisztika történetében. Az 1992. évi településszintű nemzetiségi és felekezeti adatok – a példaértékű Kovászna megyei helyi összeállítást kivéve – nyomtatásban nem jelentek meg, a census feldolgozása során született munkaanyagok részeként azonban a kutatók-érdeklődők számára hozzáférhetők. Az említett budapesti forráskiadványban a községenkénti anyanyelvi összegek is fellelhetők.

*

A népmozgalom főeredményei a vizsgált területen 1966–1976 között a korábbinál kedvezőbben alakultak. A természetes szaporulat a viszonylag magas élveszületési arányszám eredményeként Szében megyében volt a legnagyobb (évi 11,8 ezrelék), majd az erdélyi összehasonlításban igen alacsony halandóságnak köszönhetően Brassó megye következett (10,3 ezrelékkal); Hunyad megye születési és halálzási mutatói az erdélyi középértékhez közelítettek, s ennek megfelelően természetes reprodukciójának jelzőszáma is az előbbieknél alacsonyabb, 9,7 ezrelék volt.

A következő másfél évtizedben az élveszületési arányszám Brassó megyében 3,2, Hunyad és Szében megyében 4–4,1 ezrelékponttal csökkent, ezzel egyidejűleg a halandóság szintje emelkedett (Brassó és Szében megyében 0,5, Hunyad megyében 1 ezrelékponttal). E tényezők együtthatása következtében a természetes szaporulat éves mutatója 1977–1991 között a megyék közti

rangsor változatlanlansága mellett 3,7–5 ezrelékponttal alacsonyabb az előző időszakhoz képest – a csökkenés azonban (Hunyad megyét kivéve) még mindig kisebb arányú, mint ami országos szinten bekövetkezett.

A tényleges és a természetes szaporulat különözete 1966 és 1977 között Hunyad megyében 12,4 ezer fős vándorlási veszteséget, Brassó és Szeben megyében vándorlási nyereséget eredményezett (a többlet Brassó megyében kiemelkedően nagy, 82,6 ezer főnyi volt). A mérleg azonban a következő másfél évtizedben már passzívummal zárt: a veszteség Brassó megyében ugyan jelentéktelen (mindössze 160 lélek), Hunyad megyében is jóval kisebb a korábinál (3,9 ezer), Szeben megyében viszont majdnem eléri a 80 ezer főt.

1977–1991 között az országból hivatalos úton távozottak száma Brassó megyében 33498, Hunyad megyében 6723, Szeben megyében 72760 volt.³⁹ Ha a kivándorlási statisztikát az összes vándorlás mérlegével (X. melléklet) egybevetjük – vagyis ez utóbbi passzívumából a kivándorlási veszteséget levonjuk – látható, hogy a belső vándormozgalmak egyenlege Brassó és Hunyad megyében valójában pozitív (a megyén kívülről érkezettek ily módon számítható többlete az előbbi esetében 33,3 ezer, az utóbbi esetében 2,9 ezer fő), Szeben megyében pedig csak mérsékelt (–6,1 ezres) hiány mutatkozik. Vagyis az évtizedek óta zajló beáramlás – bár hevessége csillapodott – nem szünetelt; az újonnan jöttek lényegében az országból kifelé gravitáló vándormozgalom (jórészt a hetvenes években újra indult és az 1989. évi fordulat után tetőzött német exodus) nyomán keletkezett népességi űrt töltötték be, ami azonban a különböző irányú mozgások számait nivelláló statisztikai átlagokból értelemszerűen nem tűnik ki. Az elmúlt bő másfél évtized migrációs egyenlege tehát – akárcsak a II. világháborút követően – ezúttal is egy etnikai színezetű népességcsere értékeit mosta egybe.

A megyén kívülről érkezettek aránya mindazonáltal Szeben megyét kivéve – ahol változatlanul 23 százalékot tesz ki – csökkent 1966 óta: Hunyad megyében 33,2 százalék, Brassó megyében pedig az 1977. évi emelkedést követően immár csupán 35,2 százalék, a két és fél évtizeddel korábbi 39,2, illetőleg 37,9 százalékkal szemben. (Vö. a X., XV., XVI. és XIX. mellékleteket.) Ez Hunyad megyében a városnövekedés 1966-ot követő lefékeződésével (ami alól csak a megye székhelye volt kivétel), sőt helyenként a visszavándorlás megindulásával, Brassó és Szeben megyében pedig az átlagosnál alacsonyabb halandósággal, s különösen a helybeni születésűek számának gyors növekedésével magyarázható (közöttük természetesen a frissen megetelepített termékeny korosztályok újonnan született gyermekei is ott találhatók). A szakadatlan utánpótlásnak köszönhetően emelkedett viszont az Erdélyen kívüli születésűek aránya a bevándorolt népességen belül (Brassó: 1966 – 55,3%, 1992 – 67,8%; Hunyad: 1966 – 50,2%, 1992 – 52,9%; Szeben: 1966 – 40,9%, 1992 – 43,7%).⁴⁰ E növekedés Brassó megyében a községekben élők körében is jelentékeny: 7 százalékpont (1966: 47%, 1992: 54 %).

A természetes szaporulat viszonylag kedvező alakulása és a románság számát elsősorban termékeny fiatal korosztályokkal gyarapító beáramlás, illetőleg a főként németeket sújtó kivándorlás következtében az 1977. évi népszámlálást követően Brassó és Szeben megyében újabb lendületet vett az etnikai térszerkezet átrendeződésének a II. világháborút követően megindult folyamata. A nemzetiségi kiegyenlítődés Szeben megyében volt látványosabb, ahol 1966 óta a román nemzetiségűek számaránya (a román nyelvű cigányok tömeges különválása ellenére) 17 százalékponttal emelkedett, és így 1992-ben – csakúgy mint a szűkebb értelemben vett Erdély déli régiójában általában – már itt is ők alkották az összes népesség kilenctizedét. Tizenegy százalékpontos növekedés eredményeként népességi arányuk immár ehhez az értékhez közelít Brassó megyében is. A románság térfoglalása e két megyében – a szó szoros értelmében – a távozó németek, kisebbrészt pedig (Brassó megyében) a magyarok rovására történt. Az egyéb nemzetiségűek számaránya ugyanakkor növekedett (Szeben megyében csaknem a négyszeresére), részben az üresedő szász falvakba történt cigány beköltözésnek, illetve e népesség nagyobb szaporaságának, főként azonban a népszámlálási bevallásokban is megnyilvánuló cigány „etnikai reneszánsznak” köszönhetően.

³⁹ Anuarul demografic al României. București, 1996, Comisia Națională pentru Statistică. 516–518. p. Megjegyzendő, hogy a kivándorlás a hivatalosan nyilvántartottnál sokkal nagyobb tömegeket sodort magával.

⁴⁰ Ez az érték 1992-ben csak az érintett megyékben állandó lakóhellyel rendelkezők szerint volt megadható; a ténylegesen jelenlévők esetében a jövevények számaránya egy-két százalékponttal még ennél is magasabb.